

žavi donkichotiški sumanymai, siekimų drąsa, iššūkis, ėjimas prieš srovę. Tai artima vidinei jos sandarai, tą rodo ir mokslinių jos tyrinėjimų kryptys, monumentalių jos veikalų užmojis: neolitinės Europos civilizacijos – sakytum, amžių rūke nugrimzdusios Atlantidos – atkūrimas.

Ir kartu Marija – tikra žemės dukra, lietuvė ūkininkė, kuriai rūpi turėti ūkį, plėsti valdas, sodinti vaismedžius, statyti namus – kad ir dykumoje, kad ir ant smėlio. Nors ji nuolat galynėjasi su buitinais rūpesčiais, kuriuos sukelia jai namai, nuomininkai, ūkio priežiūra, savo dykumos valdų ji sakosi nė už ką nenorinti atsisakyti. Sakytum, jai būtina jausti po kojomis savo nuosavą žemę, atstojančią atkiristas nuo Lietuvos šaknis – kaip savo vietą pasaulyje – ir galva siekti žvaigždynų.

Marija aprodo savo ūkį, prie akmeninio namo apleistą, žolėm apaugusį didžiulį, labai gilų, seniai be vandens baseiną. Paskui į pavakarę važiuojam siauru dykumos keliu ieškoti kažkokių senų piešinių uolose, bet mašinos ratai klimpsta smėlyje, benzino bakelio rodyklė artėja prie nulio ir mes, nesiryždami įstrigti dykumoje naktį, grįžtam atgal, kai jau dvelkia vakaro vėsa ir danguje išsižiebia pietietiškos didelės žvaigždės.

Kitą kartą, kai atskrendam į Topangą, Marija sugalvoja pakeliauti su mumis po Naująją Meksiką. Dar gana šaltas pavasaris, Marija susiranda senus, gal dar Bostone dėvėtus šiltesnius drabužius, ir atskridę į Albuquerkę [Al-

buquerque] važiuojam iš vieno miestuko į kitą, užsukdami į meksikietiško stiliaus spalvingas bažnytėles, kapines, paskui į indėnų rezervatus, kopiam į stačią įkalnę, kur aukštai uolose nelyginant gilūs urvai iškaltos senųjų indėnų gyvenvietės; kažkur skubam kalnų ir dykumų keliais. Sakytum, kažko ieškom, kažką vejamės, kažką norim suprasti iš šito krašto autentiškos praeities. Ar tiesiog pasotinti nepasotinamą savo dvasios alkį. Bet matau, kaip Marija dažniau ima pavargti, nori pailsėti ir sako mums vieniems eiti vakarieniauti. Ir mes vieni einam į vienintelę vietinę užėigą anapus kelio, ir stebim, kaip renkasi vyrai kaubojiškom skrybėlėm, drabužinėje pasideda šautuvus ir vedasi savo moteris šokti, *country* muzikai grojant. Pasijuntam grįžę į laukinius Amerikos vakarus, į kitą šimtmetį, į pionieriškos naujakurstės laikus. Ir gaila, kad Marijos nėra čia pat su mumis, nes tai jos stichija: justai iš karto kelias laiko dimensijas, matyti vietinių šio krašto žmonių veidus ir kūnus, įsuktus į kaubojiško šokio sukurį.

...Dabar staiga suvokiu, kad apie Mariją rašau, vis nuklysdama į esamąjį laiką, ir kad man taip lengviau rašyti. „Kodėl?“ – klausiu savęs. Ar tokia stipri Marijos asmenybės jėga, kad visus atminties vaizdus ji gražina į dabartį, į šią akimirką? Kad regeneruojančios gamtos galios, kuriomis ji tikėjo, nenori pripažinti būtojo laiko ir Marija tebėra esamajame laike? Ir įvykių seka nebeturi reikšmės...

Prieš akis iškyla Maltos sala, 5000 metų senumo megalitinės šventyklos, neolito laikų požeminiai kapinynai, saulės išdegintas gelsvai balzgano kalkakmenio senasis Medinos miestas ir greta sostinė Valeta. 1985-ieji, rugsėjo pradžia. Čia vyksta tarptautinė archeologų konferencija, skirta vaisingumo deivės kultui Viduržemio jūros baseine. Susirinko žymūs pasaulio archeologai. (Esu čia kaip Marijos viešnia.)

Po oficialių pranešimų prasideda visa serija neformalių debatų tarp Marijos, britų profesoriaus Colino Renfrew, kitų archeologų ir Moterų senųjų kultūrų studijų grupės [Women's Ancient Studies Group], atvykusios iš Niujorko. Ginčijamasi dėl lyties įtaigavimo šališkumo archeologijoje, dėl Deivės kulto. Pagrindinis debatus kurstantis židinys – Marijos pateikiama priešindoeuropinės Deivės religijos interpretacija. Archeologijos moksle, tradiciškai vyrų dominuojamame, nors ir išsamiais tyrinėjimais grindžiamos Marijos hipotezės apie taikią, menus puoselėjusią, lyčių santarvėje gyvenusią, Deivę garbinusią matriarchalinę Senąją Europą sunkiai skinasi kelią pro nusistovėjusį hierarchišką Europos priešistorės supratimą. Ir šioje konferencijoje gali būti, kokią stiprią kontroversiją kelia jos neolito kultūrų tyrinėjimai: vienu kolegų kritiką, kitų pritarimą, trečių susižavėjimą, ypač didelę pagarbą tarp Moterų studijų grupės, kurioje, matyt, ne viena priklauso „Deivės

sąjūdžiui“, kilusiam Kalifornijoje. Tos moterys surengia ritualinį Didžiosios Deivės pagerbimą priešistoriniame Hal Saflieni hipogeume – įspūdingoje, uoloje iškaltoje trijų požemio aukštų šventovėje – nekropolyje. Marija – dėmesio centre. Ją, regis, kiek stulbina sparčiai augantis jos darbų populiarumas ir gausėjantis jos vizijos sekėjų būrys. Ji su atlaidžia šypsena stebi, kokius netikėtus atsišakojimus ir feministinius aiškinimus įgauna jos rekonstruojama priešistorinės Deivės kultūra. Mažiausiai jai priimtina perdėta egzaltacija, kultinė moteriškumo adoracija, kaip ir feminizmo ideologija, bet ji tolerantiškai dalyvauja renginyje ir dėmesingai išklauso jų idėjas ir nuomones.

Filosofiškai ramiai Marija priima ir kritines savo kolegų archeologų pastabas, kurios, atrodo, jos netrikdo ir nė iš tolo nemažina įsitikinimo, kad galima rekonstruoti ne tik materialinę, bet ir dvasinę priešistorinės Europos kultūrą bei religiją. Marija įpratusi suktis prieštarų nuomonių sukuriuose. Tokio masto ryškioms, valingoms asmenybėms kaip ji vargu ar įmanoma ramiai perplaukti gyvenimo upe, nepakliūnant į kontroversijų, kritikos ar konfliktų verpetus.

Maltos konferencijoje Marijos mintys jau krypo į naują fundamentalų darbą apie Deivės religijos simbolius („The Language of the Goddess“), kuriam ji seniai kaupė medžiagą, ir megalitinių šventyklų, archeologinio mu-

ziejaus lankymas jai buvo labai parankus. Nemažai nuotraukų iš tų vietų pateko į abu jos būsimus veikalus, skirtus Senosios Europos pasauliui – jų sukeltas rezonansas ir šiandien juntamas ne tik akademiniam Amerikos pasaulyje, bet ir toli už jo ribų.

Iš Maltos mes nuskridom į Sardiniją, kur važinėjom po archeologines vietas, žiūrinėjom piešinius olose, priešistorinius falo formos akmenis – vaisingumo simbolius. Buvom stabtelėjusios pailsėti pušimis apaugusiam Oristano paplūdimy, viešbutyje visai prie jūros. Bet po poros dienų Mariją apėmė veiklos nerimas, ir mes vykom į Monte D'Ačodį [Monte D'Accoddi] susitikti su archeologe Fulvia Lo Schiava, aplankyti jos kuruojamo muziejaus. O iš ten išskridom skirtingom kryptim – Marija grįžo į savo Topangą, aš – į Miuncheną, į darbą „Laisvosios Europos“ radijuje.

Su Marija susitikom po metų Graikijoje, šalyje, kuria ji mėgo. Šį kartą be mokslinių reikalų, vėlgi gal dvasios nerimo genamos. Aplankėm Paros, Dhilos, Mikonos, Naxos salas (nuo kurių balto mėlyno grožio susisuko Marijos bendrakeivės iš Kalifornijos dykumos galva, ir ji vis klausinėjo „Marija, ar mes čia jau buvom, ar man tik taip atrodo?“). Kelyje atgal į Ameriką Marija užsuko į Miuncheną. Kai čia gyvenom, ji gana dažnai stabtelėdavo pas mus, vykdama į konferencijas Airijoje, Italijoje, į Lietuvos krikščionybės jubiliejų Romoje ar grįždama iš

viešnagės Lietuvoje (1988 m. ji man atvežė dovanų didelį gintaro gabalą ant pastovėlio, ir dabar tebestovintį prie Marijos knygų ant lentynos).

Kartą Marija paprašė išnuomoti jai kambarį nuošaliam Tirolio kaime, apie kurį mes jai daug buvom pasakoję: tas seniau sunkiai prieinamas Kelchzau [Kelchsau] kaimas, išlaikęs savitą tarmę ir kone visų gyventojų vienodas pavardes, yra vaizdingoje vietoje, kur baigiasi vingiuotas kalnų kelias, atsiremdamas į Alpes. Ir tada – sraunus, šniokščiantis upokšnis, dygios Alpių rožės, piemenų pašiūrės įkalnėse ir ten, aukštai, viena užėiga, kur senas šeiminkas su žmona groja akordeonu ir vaišina ožkų pienu ar alum. Marija norėjo pabūti ten dvi savaites – pailsėti, susikaupti. Nuvežėm ją į Kelchzau ir palikom gerai nusiteikusią. Bet išbuvo ji ten gal kelias dienas: susitiko kaimyninio bažnytkaimio vienuolyne pažįstamą iš Romos ir išvyko pakeliauti, o netrukus išskrido į savo Topangą. Ramus poilsis buvo ne jai.

Marija išgyveno Amerikoje kone penkiasdešimt metų, savo darbais ir veikla tvirtai įėjo į šios šalies mokslo pasaulį, sulaukė didelio populiarumo ir daugybės sekėjų, Kalifornijoje buvo išrinkta Metų žmogumi (dienraštis „Los Angeles Times“, 1968) ir kartu išlaikė nepaprastai tvirtą ryšį su Lietuva – nepaisydama atstumo ir laiko nuotolio, nepaisydama sovietmečio barjerų, kuriuos ji bandė peržengti, kartais įstengdama apsilankyti

gimtajame krašte, kai dar reta kas iš Amerikos čia atvažiuodavo. (Už tai ji buvo užsitraukusi kategoriškai prieš bendravimą su okupuotu kraštu nusistačiusių Amerikos lietuvių nemalonę.) Tas stiprus, giluminis Marijos ryšys su Lietuva ėjo per baltų priešistorės, mitologijos, folkloro tyrinėjimus, bet kartu jis buvo labai organiškasis, emocinis, glaudžiai siejantis ją su artimais žmonėmis, su gyva kultūra, pagaliau – su savo jaunystės patirtimi. Jos santykiai su lietuvių išeivija, kaip bendruomene, man regis, nebuvo glaudūs. Marija aiškiai netilpo paprasto gyvenimo rėmuose, savo nepriklausomu gyvenimo būdu ne visiems ėtiko ir nesistengė ėtikti ar taikytis prie kokių nors normų. Bet ji gana plačiai bendravo su žmonėmis, su kuriais ją siejo kultūros, mokslo interesai, liberalesnės pažiūros – su rašytojais, menininkais, kai kuriais santariečiais. Itin vertino profesoriaus Algirdo Greimo bičiulystę. Jos namuose Topangoje esu sutikusi publicistą Bronių Railą, rašytojus Alę Rūtą, Praną Visvydą ir kitus šviesesnius Los Andželo lietuvius. Marija vienaip ar kitaip globojo ir tuometinius „naujuosius išeivius“, pvz., Tomą Venclovą, kuriam parūpino galimybę kurį laiką dėstyti lietuvių kalbą savo katedroje, Los Andželo universitete. Prasidėjus Sąjūdžiui, Marija dažniau ėmė lankytis Lietuvoje, skaitė paskaitas, dalyvavo konferencijose. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas jai buvo didžiulis džiaugsmas. Taip pat ir gali-

mybė gausius savo mokslinių darbų vaisius grąžinti į gimtąjį kraštą.

Kai 1993 m. Marija paskutinį kartą lankėsi Lietuvoje, Vytauto Didžiojo universitete jai suteikė Garbės daktaro vardą. Tada grįždama iš Vilniaus ji pas mus nebesustojo – nebeturėjo jėgų. Jos sveikatos būklė sparčiai blogėjo. Paskutinė žinia iš Marijos buvo laiškelis iš ligoninės, datuotas 1994 m. sausio 14 d. – trys savaitės prieš mirtį. Ji jau nebepajėgė pati rašyti – užrašė duktė Živilė. Marija sakėsi sujaudinta, kad rūpinamės dėl pavojingai žemo jos kraujo spaudimo, nupasakojo, kaip gydoma. *Buvo labai kritiška padėtis, nes aš jau nebegalėjau kvėpuoti, ir dabar tebe-su ant ribos. [...] ... Daro su manimi eksperimentus ir jokių naujų vaistų nėra.* Eksperimentai nebepadėjo. Limfoma jau buvo išplitusi iki plaučių. Marija mirė vasario 2 dieną. Prieš dešimt metų.

Dabar, kai kasmet vykstu lankyti savo tėvų ir senelių kapų Petrašiūnų kapinėse, netoli Kauno, pasuku į tas kapines skaudžiai pažįstama ir nuo beveidžių, niūrių sovietmečio statybų nebeatpažįstama gatve, kuria tiek kartų kažkada buvo eita, tiek kartų laidotuvių eisenoje savi lydėti. Ta gatvė dabar įgauna kitą reikšmę – ji pavadinta M. Gimbutienės vardu. Ji veda ir prie Marijos kapo, supilto čia, jos gimtojoje žemėje.

...Šiandien sausio 23-ioji, Marijos gimimo diena. Susirandu plokštelę su J. S. Bacho „Čakona“ ir „Tokata“.

Dabar man tie kūriniai primena Mariją. Galvoju apie dvasinius žmonių ryšius, kurių nėra kaip aprašyti.

Skambina telefonu Živilė iš dykumos, iš Liucernos slėnio. Sako, vasario pradžioje San Franciske rengiamas Marijos paminėjimas – dokumentinio filmo apie ją („Signs Out of Time: The Story of Archeologist Marija Gimbutas“) premjera. Paskui tas filmas bus rodomas kituose Amerikos miestuose, turbūt universitetuose. Klausiu, kas girdėti dykumoje. Išdžiūvo vaismedžiai, trūksta vandens, reikės kasti naują šulinį, sako ji.

Bet greitai ateis pavasaris, ir dykumoje pasklis geltonas žydėjimas. Amžinai gyvybę regeneruojanti gamta. Žemės Motinos, Žemynos, Didžiosios Deivės paslaptingos galios. Gyvybės pradžia mirtyje... Iš tūkstantmečių rūko matau išplaukiančią Senosios Europos viziją – Marijos viziją, atkurtą jos knygose. Girdžiu jos balsą: jeigu neturi vizijos, nesi širdyje poetas ar menininkas, tu nepajėgsi daugiau pamatyti, giliau įžvelgti; tu liksi savo srityje tik technikas, sausas, preciziškas mokslininkas, darbininkas... Ir vėl skamba Bachas. Pasikartojantis gyvenimo ir mirties ciklas. *Perpetuum mobile*. Žydėjimas Marijos dykumoje.

Vilnius–Sarasota, 2004 m. sausis

TU PAGIRTA TARP MOTERŲ

Lidija Šimkutė

Kai pirmąsyk nuvykau į Ameriką 1972 m. atstovauti Australijai II pasaulio lietuvių jaunimo kongrese, norėjau truputį pakeliauti ir pamatyti Ameriką. Turėjau Johno Meko ir skulptoriaus Vytauto Kašubos bei jo žmonos dailininkės Aleksandros koordinates Niujorke. O Kalifornijoje neturėjau nei vieno lietuvių adreso. Elenutė Bradūnaitė patarė apsistoti pas Mariją Gimbutienę Los Andžele. Turiu prisipažinti, tuo metu dar nežinojau, kad M. Gimbutienė yra mokslininkė ir jau gėnėtinai gerai žinoma. Įsivaizdavau ją esant maždaug mūsų su Elena amžiaus. Gavau Marijos telefoną. Jai pasiskambinau: „O, puiku! – atsakė ji. – Aš kaip tik šiuo metu nelabai užimta, galėsime padraugauti. Paimsiu tave iš autobusų stoties.“ Kai Marija mane pasitiko, pamaciau, kad ji gerokai vyresnė, bet labai gyva, draugiška. Iškart pajutau jos malonų dėmesį. Nuvažiavom į Topangos kanjoną, kur ji gyveno.

Įeinu į namą ir matau – visas kambarys vien knygų lentynos. Tuomet supratau, kad ji – išskirtinė asmenybė. Pradėjau atsiprašinėti taip netikėtai užgriuvusi, bet ji atsakė labai mėgstanti jaunos žmones ir bendravimą, tik dažniausiai būnanti pernelyg užsiėmusi, ne visuomet turinti laisvo laiko. Šiuo metu ji besiilsinti, besigydanti stuburo negalavimus, todėl savaitę ar dvi, net ir mėnesį galiu pas ją pagyventi.

Atsimenu, ji labai anksti keldavosi ir eidavo maudytis į savo baseiną. Patį pirmą rytą aš stoviu prie lango ir stebiu Mariją. Ji leidžiasi sodo laiptais. Nepaisydama varginančių nugaros skausmų, ryžtingai lipa žemyn. Tikra Žemės deivė. Taip išdidžiai žengdama ji nusileido į baseiną! Tuo metu man atėjo į galvą Walto Whitmano [Volto Vitmeno] eilėraštis „Jei galėtume gyventi kaip žvėrys“. Kažkas gaivališko glūdėjo jos povyzoje. Tuomet ir aš su maudymosi kostiumėliu greitai pasileidau iš paskos. O

jinai man: „Nusiimk tą!“ Nusimečiau savo maudymosi kostiumą ir nuoga šokau į baseiną. Gera buvo maudytis nuogoms, laisvės jausmo pagautoms.

Stebėdavau ją kiekvieną rytą. Man imponuodavo jos eisena – tvirta, ryžtinga, ori, tokia kaip ir jos asmenybė.

Marija mylėjo savo sodą. Jaučiau, kaip ji stipriai susieta su žeme – taip gražiai ji mokėjo apibūdinti savo sodo medžius. Tie medžiai tarsi kalbėjo su ja. Ji buvo labai disciplinuota, rodos, viską suspėjanti: ir baseine paplaukioti, su sodo medžiais pakalbėti, ir namų ruošos darbus atlikti. Ji kėlė nuostabą – kaip moteris, išsaugojusi Lietuvos žemės dvasią.

Svečiuodamasi jos namuose, aptikau žurnalą „Parabola“. Tai žurnalas apie įvairias religines pasaulėžiūras: krikščionių, budistų, musulmonų ir kt. Čia ją pamačiau pirmą kartą. Mane sudomino eiliuotas tekstas – „Griaustinio tobulus balsas“. Tai buvo ištrauka iš gnostikų tekstų apie moters ambivalentiškumą. Skaičiau ją užgniauzusi kvapą. Jame kalbama apie moterišką dievybės galią, moteris čia apibūdinama kaip pirmoji ir paskutinioji, pagerbtoji ir paniekintoji, kekšė ir šventoji, žmona ir mergelė, motina ir duktė. Tai toks stiprus laikas! Tada supratau, kad labai noriu išversti ją į lietuvių kalbą. Išverčiau gerokai vėliau. Jis buvo publikuotas 1992 m. „Poezijos pavasario“ almanache. Vėliau nusibeldžiau net į Egiptą, į Naj Hamadžio vietovę, norė-

dama ten, kur tie tekstai buvo atrasti, stipriau pajusti tą energijos lauką.

Marija suformulavo „matrilinearinės“ (moteriškąją pradą aukštinančios) sistemos, egzistavusios neolito periodu, sąvoką. Tai glaudžiai siejasi su gnostikų tektais ir Šv. Tomo evangelija, kuri Bažnyčios buvo ekskomunikuota kaip prieštaraujanti įprastai krikščioniškajai tradicijai. Ji sugestionuoja kitą prasmę. Kai kurie mokslininkai yra nustatę, kad šie tekstai labai skirtingai nusako pasaulio pradžią, palyginti su Pradžios knyga. Teisybės liudijimo skyrius kalba apie rojaus sodą ir žalčio simboliką. Gnostikų literatūroj žaltys yra žinomas kaip „dieviškasis pažinimas“. Žaltys sugundo Adomą ir Ievą siekti pažinimo. Tiktai išstremtas iš rojaus, patyręs praradimą ir kančią, žmogus siekia pažinimo ir išminties. Gnostikai tiki, kad savęs pažinimas yra kartu ir Dievo pažinimas. Pagal Šv. Tomo evangeliją Dievas yra Dvasia, o Jo dešinėje ir kairėje pusėje lygiaverčiai sėdi moteris ir vyras. Moteris – dešinioji Dievo pusė – yra išminties simbolis. Gnostikų tekste kalbama apie Sofiją, kuri yra viena iš archetipinių figūrų jų mitologijoje, turinti transcendentiško ir dieviško atributų. Dažnai ji lyginama su Šventąja Dvasia ir gailėstingumu – tobulu atleidimu.

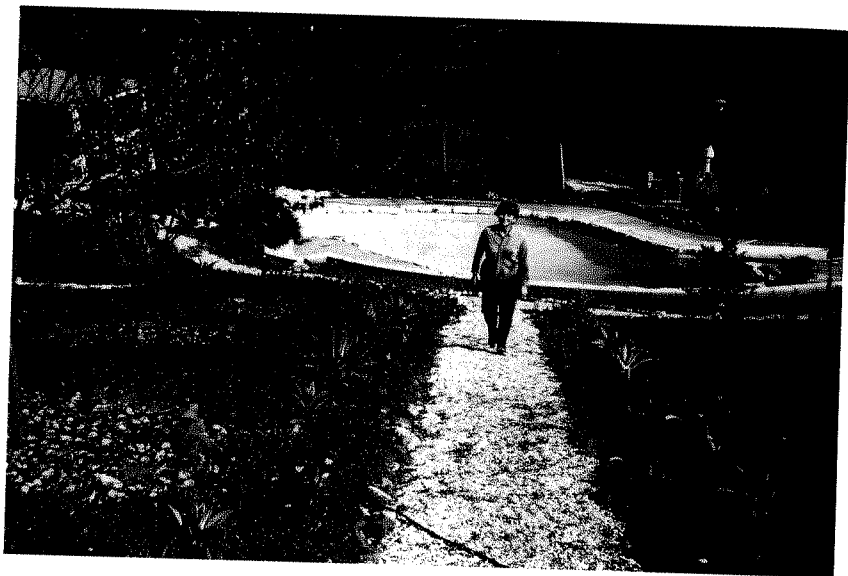
Marija buvo viena iš tų JAV sutiktų žmonių, kurie mane paskatino nuvažiuoti į Lietuvą. Tuo metu man lietuvių išėivijoje buvo lyg ir nusibodusi, pernelyg ryškus

joje buvo geto mentalitetas, išėivijos lietuvių priešišku-
mas sovietų Lietuvai ir bet kokiems ryšiams su ja.

Per tą kelionę Čikagoje buvau apsistojusi pas daili-
ninkę Zitą Sodeikienę, taip pat susidraugavau su Gin-
tautu ir Lakštuone Vėžiais. Monrealyje aplankiau poetą
Henriką Nagį ir jo žmoną Birutę. Niujorke susipažinau
su skulptoriaus Vytauto Kašubos šeima ir su Jonu Meku,
kuris supažindino mane su Jurgiu Mačiūnu, *Fluxus* me-
no pradininku. Tada pamačiau, kokių nuostabių žmo-
nių yra tarp lietuvių išėivijų. Marija mane skatino saky-
dama: „Tu būtinai nuvažiuok į Lietuvą. Kad ir kokia ji
būtų, vis dėlto tai yra Lietuvos žemė. Ir toli gražu ne visi
žmonės ten komunistai. Daugelis daro, ką gali, norėda-
mi išlaikyti lietuviybę – priešinasi rusifikacijai.“

Kai kitą kartą teko lankytis III pasaulio lietuvių jauni-
mo kongrese 1976 m., vėl apsistojau pas Mariją. Tuo me-
tu pas ją viešėjo, regis, jos pusbrolis iš Bostono. Jis buvo
praradęs darbą. Ji visur jį vežiojo, norėdama padėti surasti
jam darbą. Šis bruožas – padėti kitam – buvo ypač būdin-
gas jos asmenybei, nepaisant akademinio užimtumo.

Vieną dieną mes kartu nuvažiavome į Japonų sodą.
Paskui į jos universitetą (UCLA). Ji norėjo supažindinti
su kolegomis, parodyti savo darbo aplinką bei skulptūrų
parką. Tarp Arpo, Lipshitzo [Lipšico], Giacometti'o [Dža-
komečio] ir Hepworth'o [Hepvorfo] skulptūrų stovėjo
naujai sukurtas Vlado Vildžiūno kūrinys. Tai Marija pa-

Imponavo Marijos eisena – tvirta, ori, tokia kaip jos asmenybė. Marija savo sode Topangoje, 1970 m.

siūlė pastatyti jį tarp pasaulinio masto skulptorių darbų.
Kartu džiaugėmės Vlado skulptūra ir Marijos sėkme gar-
sinant lietuvių menininką.

Grįžtant į namus ji prasitarė, kad yra ne visai paten-
kinta savo akademinio darbu. Pajutau nerimą, kuris at-
rodė toks priešingas jos įprastinei ramybei. Tiksliai ne-
prisimenu Marijos žodžių. Tačiau supratau, kad ji daž-
nai pasigenda kūrybinės dvasios toje griežtoje akademinėje
aplinkoje.

Tą vakarą mes sėdėjome kambaryje. Ji įpylė tiršto
raudono vyno į puikias taures ir pasakė: „Uždėsiu tau

plokštelę. „Pirmąkart išgirdau Just. Marcinkevičiaus dramą „Mindaugas“. Išklausišios diskutavome apie šios triologijos prasmę ir okupuotos Lietuvos padėtį.

Grįžusi į Australiją, parašiau pareiškimą į Vilniaus universiteto lietuvių kalbos kursus užsieniečiams. 1977 m. pirmąkart atvykau į kursus ir į Lietuvos sostinę. Įdomu, kad kai kurie JAV lietuviai smerkė Mariją dėl jos kelionių į Lietuvą. Panašiai kai kurie australiečiai lietuviai smerkė ir mane.

M. Gimbutienė buvo nepaprasto nuoširdumo ir paprastumo žmogus. Įsisąmoninau, kad daug pasiekę žmonės dažniausiai yra labai paprasti. Tą patį galiu pasakyti ir apie Algirdą Greimą (teko aplankyti jį Prancūzijoje). Jis taip pat turėjo kažkokio solidaus paprastumo. Ir vieno, ir kito erudicija netrukde spindėti nuoširdžiu paprastumu.

Trečią kartą JAV viešėjau 1978 m. Apsistojau pas Mariją, grįždama iš kelionių su Australijos lietuvių sportininkais. Išseivijos lietuvių sporto šventėje tąsyk dalyvavau lauko teniso turnyre, iškovojau bronzos medalį. Per tą viešnagę Vašingtone sutikau poetą Alfonsą Nyką-Niliūną.

Tuo metu Marija turėjo nusipirkusi dykumoje namus. Pakvietė ten nuvykti sakydama: „Pavaikščioms po mėnesieną, pasijausime gamtos dalimi.“ Iš tiesų tada ilgai vaikščiojome mėnesienoje, nieko nekalbėdamos. Atsimenu tą nepaprastą būseną, kai tylą kalba daugiau negu žodžiai. Kai grįžome, Marija trumpam išėjo. Grįžo

nešina gintarine sage. Apkabino mane, prispaudė prie krūtinės ir įsegė man sage. Įteikdama tokią dovana, ji, rodos, kalbėjo: čia dalis Lietuvos, mus sieja tas gintaras, mes abi patekome į skirtingus žemynus, bet kas yra giliai mumyse, žodžiais neįmanoma nusakyti. Pasijutau tarsi karūnuota. Tą naktį atsigulusi ilgai galvojau apie neišreiškiamą, neišaiškinamą gyvenimo paslaptinę.

Tas pirmas apsilankymas dykumoje įsiminė ir dėl kito, visai jau žemiško nuotykiu, kuris mus labai prajuokino. Buvau nusipirkusi gerus odinius sportbačius. Palikau juos lauke. Kitą rytą radau sudraskytus į skutelius. Paaiškejo, kad tai buvo jos jauno šunelio darbas. Iš pradžių nusiminiau, o vėliau sveikai prisijuokėm kartu su Marija!

Dykumoje Marija nesyk yra prašiusi paskaityti poezijos. Grįždavom pasivaikščiojusios po dykumą ir tuomet sakydavo: „Dabar paskaityk man savo paskutinius kūrinus.“ Su ja būdavo tarsi koks „priėjimo“ ritualas. Ji surasdavo tinkamą laiką. Turėdavau giliai atsikvėpti, rasti savo balso energiją. Josios pasakymo būdas buvo nelyginant susietas su kažkuo – tai buvo tarsi ritualo dalis. Štai pasivaikščiojome ir tam tikros nuotaikos pratęsimas yra dabar tas skaitymas. Ji taip pat minėdavo, kad vis labiau domisi mitologija, kad jaučiasi dar neišsėmusi savo kūrybinių galių. Jai atrodė, kad norint daryti plačius mokslinius apibendrinimus nepakanka vien tik sausų fak-

tų. Jai buvo nepriimtinas kai kurių mokslininkų pažiūrų siaurumas. Kalbėdavome ir apie parapsichologijos dalykus – apie šios srities šarlatanus, apie tuos, kurie įgyja tikro dvasinio įkvėpimo, antgamtinių galių. Marija yra minėjusi, kad Amerikoje labai daug „New Age“ atstovų, kurie blogam panaudoja tas žinias, neigiamai paveikdami aplinkos energijos lauką. Tyrinėdama mitologiją, parapsichologiją, ji stengėsi išstudijuoti kuo daugiau šaltinių.

Per viešną Marija pasikvietė nemažai svečių. Tuo metu čia lankėsi Australijos savaitinio laikraščio „Mūsų pastogė“ redaktorius poetas Vincas Kazokas, istorikas Vincas Trumpa, žurnalistas Bronys Raila su žmona. Gėrėjaisi jos svetingumu. Marija minėjo juos dažnai pasikviečianti, nors iš tiesų buvo kur kas labiau užsiėmusi nei kuris kitas. Svečiams išvykus, drauge plovėme indus, besidalydamos to vakaro įspūdžiais.

Vieną vakarą klausėmės muzikos. Kalbėjomės įvairiomis temomis. Buvau neseniai grįžusi iš kelionių. Pasakojau Marijai įspūdžius iš savo susitikimų su poetu A. Nyka-Niūnu Vašingtone, poete Liūne Sutema ir jos vyru Mariumi Katiliškiu Lemonte. Pas juos mane nuvežė Henrikas Nagys, kuris tuo metu buvo atvykęs iš Monrealio. Užsimezgė tema apie moterų požiūrį į vyrus. Mes priėjome išvadą, kad labai dažnai tie vyrai, kurie įsivaizduoja esą tvirti kaip mūrai ir mano atstovaujant tikrajam vyriškumui, toli gražu ne visada patrauklūs intelligen-

Paskutinis susitikimas su Marija Lietuvoje. Poetė Lidija Šimkutė (kairėje), Marija, Marijos Gimbutienės biografė Joan Marler. Vilnius, 1993 m.

tiškoms moterims. Iš tiesų jautresni vyrai, nors ir nepasižymi ypatingu fiziniu vyriškumu, moterims dažnai yra įdomesni. Marija čia pasakė matanti išimtį – Marių Katiliškį, kuris atrodė ir labai vyriškas, ir buvo įdomus, patrauklus žmogus.

Tęsėme pokalbį apie tai, kad tarp vyrų mes dažnai ieškome savo antrosios pusės, bet labai retai atsitinka, kad viename žmoguje rastume viską. Tiesiog yra reta likimo dovana surasti savo antrąją pusę. Ir nereikia priešintis tam potraukiui, bet svarbu išlaikyti orumą ir neprarasti savo, kaip asmenybės, vertės. Marijos nuomone, moteris dažnai atsisako savo dvasinio bei profesinio potencialo dėl vyro. Šito niekada neturėtų būti, nes visi – ir vyrai, ir moterys – turi įvykdyti savo pašaukimą žemėje. Pasako-

jo, kad būtent todėl ji ir išsiskyrė su savo vyru, nes buvo varžoma. Jei nebūtų išsiskyrusi, būtų žlugusi. Jos vyrui, kultūros istorikui, jo darbai buvo svarbiausi, o jos laimėjimai – antraeiliai. Ji pasakojo, kaip kentėjo svarstydamą, ką daryti: yra vaikai, atsakomybė ir pasižadėjimas, kuris buvo duotas tuokiantis. Ir vis dėlto nusvėrė aiškus suvokimas, kad ji turi ryžtingai apsispręsti, kad turi išlikti savimi. Gyvenimas jai atsivėrė, nors pradžioje teko daug vargti. „Be darbo mes nieko nepasiekim, turim būti labai ryžtingi, žinoti savo tikslą ir kelią,“ – sakė ji.

Iš tikrųjų kartais gyvenime sutinkame žmonių, gebančių mus uždegti ar sustiprinti. Kai kada tuos žmones vadiname dangaus Pasiuntiniais ar Mokytojais. Marija mano gyvenime buvo tarsi tokia Pasiuntinė. Ji suteikė man daug stiprybės. Šnekučiuodavomės su ja apie įvairius dalykus, taip pat ir apie literatūrą. Prašydavo, kad paskaityčiau savo eilių, sakydavo, kad mano poezija jai suteikia „požeminių žinių“. Ji skatindavo skleisti ta linkme, kurią diktuoja siela, nevaržyti savo asmenybės. Sakydavo: „Nevaržyk savęs konvencijomis.“

Kai grįžome į Los Andželą, turėjau palaukti keletą dienų iki savo skrydžio į Australiją. Ji nuvežė mane pas Moniką Lemberdienę, nes pati turėjo išvykti į archeologinius kasinėjimus. Pas p. Moniką teko susitikti su poetu Bernardu Brazdžioniu, kuris buvo pakviestas į popietę drauge su keletu Los Andželo poniučių. Gerbiamas

poetas labai puikavosi tarp simpatingų moterų. Linksmi praleidome popietę.

1983 m. pakeliui į „Santaros-Šviesos“ suvažiavimą ketvirtą kartą lankiausi pas Mariją. Šį sykį Marija mane pasitiko oro uoste ir nuvežė tiesiai į Los Andželo lietuvių bendruomenės pobūvį. Sėdėjome kartu prie stalo su Brazdžioniais, Railais, Visvydu, Trumpa ir Ale Rūta bei jos vyru Edmundu Arbu.

Vėl nuvažiavome į jos dykumą. Daug vaikštinėjome ir ankstyvą rytą, ir mėnesienoje. Tuomet ji prasitarė serganti. Vėžys. Marija buvo įsitikinusi, kad ligą nugalės.

Grįžusios praleidome keletą dienų Topangoje. Šį sykį apvažinėjome įvairias hipių komunas, užsukome į subkultūros muzikos festivalį. Pakeleje pirkomės turgeluose naminės duonos, sūrio, daržovių ir vaisių.

Vieną vakarą nuvažiavome į indėnų rezervatą. Marija domėjosi vietinių Amerikos gyventojų indėnų pažiūromis. Be abejo, ji buvo daug skaičiusi apie jų kultūrą ir tradicijas, mėgo bendrauti su jais. Sakė, kad bendraudama, žvelgdama į akis kur kas geriau juos suprantanti. Ir šį kartą rezervate jos pasitikti išėjo keli indėnai. Buvo aišku, kad ji ten dažnai lankosi. Pasilikome visam vakarui. Užkūrę laužą, indėnai šoko ritualinius šokius. Marija atsigulė ant suolo, padėjo galvą ant mano kelių. Pajutau jos liūdesį, nors ji buvo įsitikinusi, kad išsigydys natūraliu būdu – be vaistų. Indėnai jai davė žolių, darė kažkokius

užbūrimus. Ji meditavo kartu su indėnais ir, rodos, su kažkuriuo iš jų konsultavosi. Per daug apie tai neklausinėjau. Grįžusi tą vakarą į namus, jautėsi pavargusi. Paprašė, kad pamasažuočiau jai sprandą.

Trumpai buvau sutikusi Mariją Vilniuje 1988 m., jau pasirodžius jos knygai „Baltai“. Tuomet ji skaitė paskaitą apie paleolito ir neolito kultūrų Deivę. Vėliau dar atsiuntė man knygą „Deivės kalba“ kartu su laiškeliu. Jame minėjo, kad grįžo į darbą po ligoninės ir jaučiasi kaip ta supjaustyta gyvatė, negalinti nusibaigti... Mane visada stebino jos ryžtas ir noras gyventi.

Dar kartą pamačiau Mariją 1993 m. Vilniaus universitete po „Santaros-Šviesos“ suvažiavimo. Labai apsidžiaugiau. Ji buvo apsupta daugybės žmonių. Jau ilgą laiką nebuvau jos mačiusi. Priėjau prie Marijos. Ji mane apkabino. Sakau: „Marija, taip būtų gera vėl vaikščioti dykumoje.“ Ji atsakė: „Gal dar vaikščiosim.“ Bet ji žinojo, kad jau ne... Sakau Marijai: „Tu taip gerai atro dai.“ Ji atsakė: „Labai pavargstu. Na, bet čia šventė.“ Nusišypsojo kaip visada.

Taip ir turėjo būti, kad paskutinį kartą susitikome Lietuvoje.

Išgirdusi apie jos mirtį, parašiau užuojautą jos dukroms ir paskutinį atsisveikinimą su Marija. Ji man buvo tarsi Motina Žemė.

Marija! Marija! Tu ilgai gyvensi pagirta tarp moterų...

2003 m. spalį

LYNOJANČIA VASARA

eidama Vilnelės pakrante
užtikau tavo šypseną
šakoto medžio kamiene

prasivėrė dangus

tarsi iš kito pasaulio
pasigirdo balso pusnis
šermukšnių krūmuose

sustojo laikas
tu buvai greta

tegul staigmenos pagauti
šnabždesiai nuaidi
link Topangos uolų
ir dykumoje numinto tako
kur mūsų delnai suliepsnojo
chtoniško mėnulio šviesa

Lidija Šimkutė

2004 m. rugsėjis

IŠKILI PAPERASTUMU

(A. A. PROF. DR. MARIJA ALSEIKAITĖ-GIMBUTIENĖ)

Alė Rūta-Arbienė

Marija, žinoma, buvo gerbiama ir mylima ne vien lietuvių tautoje, o ir plačiame pasauly. To ji nusipelnė savo daugeliu įžvalgių mokslinių knygų iš archeologijos, antropologijos sričių.

Prof. Gimbutienė buvo gera paskaitininkė, sociali ir draugiška mokslininkė, ji ypač imponavo jauniems žmonėms. Mūsų Arimantas (deja, irgi jau miręs sūnus) buvo sužavėtas jos darbais ir asmenybe. Aš esu parašiusi apie Mariją lyg ir poemą: „Tokią aš Tave matau“, kur išreiškiau savo susižavėjimą jos idealizmu moksle ir gyvenime.

Marija buvo graži išore ir turtinga siela. Lyriškos prigimties – galėjo būti ji ir rašytoja grožinės prozos baruose. Jos laišškai – trumpi, bet vis įdomūs. Ji ypač mane žavėjo (turbūt ir visus) savo paprastumu, nuoširdumu.

2003 m. birželis

TOKIĄ AŠ TAVE MATAU*

Marijai Gimbutienei

Ne amžiumi linkstančią, o darbais
Lyg vaisingom šakom svyrančią;
Ne rūščiai susikaupusią, o giedriai susimąčiusią;
Ne laiką vejantis pasiklydusią,
O laike tvirtai stovinčią –
Gilumų ieškant, jausmų kibirkštis skeliant,
Pilnaty savo gyvenimo.

Skęsta saulė Topangos kalneliuose,
Vakarėja mėlynos erdvės,
Tyloj namus ir medžius apibarsto žvaigždės...
Kambarys kvėpuoja knygom ir Tava mintim.

Tu nerovei senųjų šaknų,
Nesisagstei dirbtiniais vainikais.
O purioj žemėj išsiskleidę daigai
Nenuvyto, dirvožemiui apsiverčiant.

Svajonė kurti, ieškot pripildė erdves.

Nes Tau nerūpėjo keliai dulkėti
Nei kambariai, išpuošti veidrodžiais.
Naktys ir dienos glūdėjo už lango,
Seni ir Naujieji metai praslinko...

Gyvenimas – ne žydėjimas alyvų pavasarį
Ir ne Baltijos pasaka apie gintarą. – –

Tačiau dygūs pakelės akmenys
Nebraižė kojų, nekruvino širdies. –
Ant Tavo lūpų šypsena neužgeso, –
Nes Tavo siela visada ilsėjosi vyturėly
Ir medžių vėlėse, ir gimto rašto puslapiuose...

Ir leki kaip mėlyna paukštė,
Kaip geroji laumė palaidais plaukais...
O išminčiaus kėdėj sėdėdama,
Darbais ir šypsniu palydi gėstančią saulę...

Tu nieko neturėjai ir viską turėjai.
Ir buvai vieniša, ir nešiojama šimtų rankų.
Tavo siela įsipina į ateinančias kartas,
O mintys nugula knygynuose, muziejuose.

Bet širdis Tavo, Marija,
Visados plaks po žvaigždėtu
Lietuvos, ne Topangos,
Dangumi.

Tokią aš Tave matau.

Alė Rūta

Marijos Gimbutienės
gimtadieniui – sausio 23 dieną.
Topanga, Kalifornija

* Eilėraštis išspausdintas: *Draugas*, 1991 02 23.

MARIJOS GIMBUTIENĖS GIMTADIENIUI*

Vincas Trumpa

Nieko nepaveiksi, visiškai nenorėdamas įbridaui į tokį amžių, kai ką bekalbėdamas (ar berašydamas) vis noriu kalbėti ir apie save. Rodos, jei pats nekalbėsi apie save, tai ir niekas nekalbės apie tave, ir būsi visų užmirštas. Tad, mieloji Marija, atleisk man, jei apie Tavo darbus ir vargus kalbėdamas prisiminsiu ir savo šiokių tokių darbelius ir vargelius.

Kai Tu atėjai į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą (1938 m.), jau turėjau ne tik gražų diplomą su Mykolo Römerio ir Vinco Krėvės-Mickevičiaus parašais, bet ir gilinai studijas (taip sakydavome) ne bet kur, bet Paryžiuje, be jokios abejonės, pačiame ano meto mokslo ir kultūros centre. Rodos, būčiau tada galėjęs su ramia sąžine Tau, jaunai fuksiukei, pasakyti:

* Žodis, pasakytas per iškilmingus Marijos Gimbutienės 70-ojo gimtadienio pietus Los Andžele 1991 m. vasario 10 d. Kalba išspausdinta: *Akiračiai*, 1991, nr. 3.

– Nieko, mergele, nebus, Tu manęs nepavysi!

O Tu ne tik pavijai, bet ir toli toli pralenkei mane. Kol aš vos ne vos sulipdžiau porą knygelių, Tu beveik kasmet rodeisi su naujomis knygomis ir straipsniais anglų, lietuvių, vokiečių ir kitomis kalbomis. Tavo paskutinis veikalas „The Language of the Goddess“ tapo beveik tarptautine sensacija ne tik dėl minties originalumo, bet ir dėl savo išvaizdos. Regis, ši knyga jau pasirodė ir italų kalba.

Vieną kartą Tu prasitarei, kad nuo pat jaunystės turėjai labai gerą mokytoją, pusseserę Meilę Matjošaitytę, ji ir pasuko Tave mokslininkės keliu. Tai jau buvo matyti bene iš pirmo Tavo straipsnio apie Lietuvių mokslo draugiją, kurį paskelbei „Naujojoje Romuvoje“ 1940 m. Žinodamas, kokia didelė mokslininkė ir pedagogė toji Tavo pusseserė Meilė Lukšienė pasidarė, aš tuo visiškai nesistebiu.

Marijos Gimbutienės gimtadienis Tautiniuose lietuvių namuose. Iš kairės: konsulas Vytautas Čekanauskas, Monika Lemberdienė, Antanas Daukantas, Marija Gimbutienė. Los Andželas, 1991 m. vasario 10 d.

Deja, tokios mokytojos aš neturėjau, užtat ir pradėjau blaškytis tarp istorijos, filosofijos, politikos ir žurnalistikos. Šitokius žmones mūsų liaudis taip apibūdina: pakrikęs kaip žydo bitės. Vieną kartą poetas Jonas Aistis mane susitikęs ir sako:

– Tu, Trumpa, kaip koks šunelis, prie kiekvieno krūmo ir prie kiekvieno akmens. Ir taip, ir ne.

Paskutinis mano darbas Kongreso bibliotekoje buvo Dalykinio katalogizavimo skyriuje (Subject Cataloging Division). Mes turėdavome surasti kiekvienai knygai vietą begalinėse tos bibliotekos knygų lentynose. Vieną kartą ateina pas mane kolegos iš Filologijos skyriaus ir sako:

– Reikėtų surasti atskirą vietelę knygoms apie baltus. Ar nežinai kokio gero informacinio veikalo apie baltus?

Tada aš jiems ir sakau: paimkite dr. M. Gimbutienės veikalą „The Balts“, jame jūs rasite visą reikalingą informaciją apie baltų kultūrą, kalbas, mitologiją, istoriją. Jie už tai man buvo labai dėkingi. Įsivaizduokite, kokia ironija! Knygos apie kiekvieną vabalėlį ir geležį turėjo savo vietą Kongreso bibliotekos lentynose, o baltai tokios vietos neturėjo. Žinau, ką sakau, nes kaip tik dirbau Biologijos skyriuje. Iš dalies Tavo, Marija, nuopelnas, kad pagaliau ir baltai gavo sau nepriklausomą vietą toje bibliotekoje. Tikiuos, jog kartu su Baltijos valstybių kova dėl nepriklausomybės tos baltiškos knygų lentynos vis plėsis.

Taip pat žinau, kad vienu metu ir mūsų parapijoje atsirado žmonių, kurie ėmė abejoti Tavo patriotizmu. Daugiausia dėl to, kad Tu ne iš tolo šaukei tautą, bet kartais ir nuvažiuodavai ten, ir skaitydavai su dideliu pasisekimu paskaitas Vilniaus universitete, kaip ir prof. Algirdas Julius Greimas. Ak, tas patriotizmas! Toks gražus žodis ir taip negražiai juo piktnaudžiaujama. Gal ir neklydo anas anglų rašytojas Samuelis Johnsonas [Samiuelis Džonsonas], kad patriotizmas yra paskutinė užuovėja, kurioje slapstosi visokie niekadariai (*scoundrels*).

Nežinau, ar tarp Tavo klausytojų Vilniaus universitete buvo tada poetas Sigitas Geda, vienas karščiausių ko-

votojų dėl naujo Lietuvos atgimimo. Savo pokalbyje su prof. Broniumi Vaškeliu „Santaros-Šviesos“ suvažiavime jis paliudijo, kokią didelę įtaką Tu padarei lietuvių literatūrai, ir siūlė Tavo vardą įrašyti į Lietuvos atgimimo Garbės lentą.

Jam nėra jokios abejonės dėl tavo patriotizmo (*Metmenys*, 1988, nr. 55.) Džiaugiuos, kad Tavo nuopelnus įvertino ir Lietuvos mokslų akademija, išrinkdama Tave, kartu su Algirdu Julium Greimu, Algirdu Avižieniu ir Romualdu Viskanta, savo nare.

Kai atsirado žmonių, abejojančių ir mano patriotizmu, mano atsakymas buvo: „O iš kur jūs, gudročiai ilgausiai, žinote, kas yra patriotizmas!“ Galiu pasigirti neseniai gavęs tęstinio leidinio „Lietuvos Atgimimo istorijos studijos“ pirmąjį tomą. Jį leidžia jaunieji Lietuvos istorikai. Redakcijos vardu įrašytame autografe jie vadina mane savo neakivaizdiniu mokytoju ir istorinio azarto žadintoju. Be abejo, per stipriai pasakyta, bet tikiu, kad nuoširdžiai.

Taigi, mieloji Marija, dabar, kai švenčiame Tavo 70-tąjį gimtadienį, tarp kitų linkėjimų norėčiau pridurti ir tokį: „Tęskime lenktynes toliau!“

ŽMONIJOS DARNUMO BESIILGINČIOJI

Pranas Visvydas

Ilgokai vengiau profesorę Gimbutienę vadinti Marija. Prieš daugiau kaip 30 metų su ja susipažinęs ir progomis kviečiamas apsilankyti Topangos name, o vėliau – Liucernos slėnio sodyboje, mintyse ją dažniausiai vadindavau pavarde. Tačiau laiške draugui Vladui Šaltmirui Toronte sykį pasigyriau, jog bendrauju su Marija. Išbarė jis mane: neturi teisės taip familiariai ją vadinti – ji yra pasaulinio masto mokslininkė, garbi asmenybė ir t. t. O pats ją, atvykusią į Toronto baltų studijų konferenciją, apkabinęs išbučiavo ir vėliau laiške negailėjo epitetų: „tokios nuostabios, šiltos, draugiškos moters nesu anksčiau sutikęs“. Ir kaip jos nevadinti Marija.

Tai lyg ir paryškina M. Gimbutienės būdo magnetizmą. Ji sugebėjo natūraliai bendrauti su kultūrą mėgstančiais žmonėmis – ir su vyrais, ir su moterimis. Platoniškas saitas užsimezgė per pirmą pažintį. Nešokau kaip mano mielas draugas jos glausti, bučiuoti, bet visad buvau pa-

tenkintas girdėdamas ją šnekant ramiau, įtikinamu tembru. Drįstu lyginti – panašiu į garsiosios TV pokalbininkės Barbaros Walters [Barbaros Valters] balsą. Net bandžiau apie tai parašyti eilėraštį. Išliko tik kelios ne itin vykusios, bet mano jausenai būdingos eilutės:

Kodėl mes mylime moteriškumą
labiau nei protą ir nei sėkmę?
Kodėl pamilto moters balso
gaida pagydo mūsų liūdesį
veikiau nei rūpestingų daktarų
ar mokytojų svarūs patarimai?

Su panašiais klausimais ir supliuško mano eilėraščio tolesnė eiga. Marijos išlavintam skoniui visa tai būtų buvusi tik mandagaus šypsniio verta pastanga. Kada ne kada mudviem pasitaikydavo pakalbėti apie literatūrą. Sykį lyg

ir suabejojau, ar taip įtemptai užsiėmus archeologijos darbu jai belieka laiko gerai grožinei literatūrai skaityti. Ji tokio klausimo lyg ir laukė. „Aš gerų knygų neskaitau, jei skaitau, tai tik pačias geriausias“, – atsakė. Žodžiu, klasiką. Pravartu pridurti: vienu metu ji susižavėjo australo Vytauto Janavičiaus romanu „Nevykėlio užrašai“, mano manymu, reikalaujančiu nuodugnaus kalbos taisymo. Tame tekste ją domino pažįstamo okupacinio laikotarpio Vilniuje nuotaikų pavaizdavimas, dvasingumo ir meilės romantika.

Ką reiškia jos dažnai akcentuojamas dvasingumas? Šią idėją ji mėgo iškelti kaip priešpriešą hedonistiniam materializmui, užgožusiam Vakarų civilizaciją. Mano kuklia nuomone, jos dvasingumas skyrėsi nuo mums įprasto religinio, patriotinio kultūringumo. Dvasinis Marijos požiūris kur kas erdvesnis, daug glaudžiau sutampantis su pasauliu, ypač su Vakarų kultūra, priešistorija, istorija. Ji mąstė ne tik lietuvių, bet ir Amerikos bei Vakarų Europos intelektualės protu. Tuo, manau, ir remiasi jos archeomitologinių išvadų sėkmė. Prisipažinsiu, nebuvo M. Gimbutienės matristinių deivių ar dievų egzistavimo pripažintojas. Ir vis dėlto mane traukė jos pasaulėžiūros autentiškumas, jai savita anamnezė – buvusios darnos ilgesys. Nesitaikstymas prie mados. Gebėjimas dirbti. Nuolatinė saviaukla. Drauge – meilė gyvenimui, savo aplinkos gamtai. Buvo prisirišusi prie jai vertingų daiktų, kad ir prie lietuvių dievdirbių skulptūrų rinkinio.

Jos bibliotekos lentynos buvo perpildytos ir poezijos. Visad mėgo pareikšti savo nuomonę apie šį žanrą – šalia muzikos ir dailės. Poetai labiausiai patiko tie, kurių eilėse skambėjo lietuvių kalbos grožis, mitologija, senoji tikyba, romantiškas jautrumas, Vilniaus vaizdiniai. Todėl ją traukė Kazio Bradūno, Juditos Vaičiūnaitės kūryba. Kai tik gaunu iš Lietuvos naujai išleistą J. Vaičiūnaitės rinkinį, skambinu Marijai. O ji jau turinti. Skaitė visus geriausius okupuotoje Lietuvoje kuriančius poetus. Žinoma, išėivijos žemininkai ir neornamentuotos generacijos poetai (kad ir Algimantas Mackus bei Liūnė Sutema) savo egzistencine rimtimi jai buvo savi. Ir Henrikas Nagys imponavo laisvojo Sakalo simboliu, taip pat broliškumo bei ištikimybės akcentais. Nepaprastai ją žavėjo Henriko Radausko originalumas. O mudviejų diskusijos apie simfoninį Vytauto Mačernio ir Alfonso Nykos-Niliūno eilių elegiškumą bei praradimų tematiką nesyk yra virtusios tauriuoju abipusiu katarsiu.

Nesiimu visko minėti. Juk iš to ji sėmėsi minčių savo puoselėjamai žmonijos dvasingumo idėjai. Regis, gimtadieniui padovanojau jai anuomet gan sunkiai gaunamą Tomo Venclovos rinkinį „Kalbos ženklas“. Nežinau, ar jai pakako laiko išgvildinti šio grakštaus, bet ezopiškai uždaro poeto vaizdyną, mane tuomet gaivalingai pavergusį. Vis dėlto ji gyrė T. Venclovos talentą, ypač jo drąsią disidentinę laikyseną. Deja, šiek tiek ją erzino Tomo

charakterio lyg ir asociali savybė – nesugebėjimas bendrauti. 1978 m. kai jis svečiavosi Topangoje, Marija jam išėjus prasarė: „Tas Venclova nuolat skleidžia skausmingą įtampą. Tuo užkrečia ir kitus.“ Nepasakyčiau, kad tuo jis būtų mane kada užkrėtęs. Priešingai, Tomo gebėjimas atitrūkti nuo draugijos man atrodė perdėm sąmojingas. Atseit visi tauškia apie šį bei tą, o jis ramiausiai susiranda knygą ir skaito į nieką nekreipdamas dėmesio.

O štai Marija savo prigimtimi buvo nepaprastai atidi žmonėms – lietuviams ir kitiems. Prie to atidumo šliejasi jos legendinis paslaugumas. Man regis, ji per dažnai daug kam pasižadėdavo padėti. Sakykim, priimti atvykėlius iš Lietuvos ar iš kitur. Atvežti iš oro uosto, globoti, daug kuo užimti, pavežioti... O važinėjimas vingiuojančiu Topangos keliu ir dar painesniais kitų kalnų keliais nėra promenada.

Šį tą pailiuosiu ištraukomis iš ilgamečio, protarpiais nereikšmingai banalaus dienoraščio. Taip jau viskas susirašė.

1975 birželio 29 d. Buvau pakviestas į Dailių menų klubo susirinkimą pas Moniką Lemberdienę Santa Monikoje. Atsisėdau šalia archeologės M. Gimbutienės. Įsišnekėjau. Ji daug keliauja. Turi aibę pažįstamų – Prahoje, Budapešte ir kituose miestuose. Ir šią savaitę skris į Europą. Paklausiau: „Ar nesijaučiate vieniša?“ Atsakė: „Labai retai. Gal tik per dideles šventes, kai lieku viena. Visai ne-

Susirinkimas Santa Monikoje gyvenusio dr. Kazio Pautienio namuose aptariant kultūrinių renginių programą. Sėdi iš kairės: Stasė Pautienienė, Pranas Visvydas, Dalia Jasaitytė, Vanda Zelenienė, Monika Lemberdienė, prof. Vladas Juodeika, prof. Marija Gimbutienė, prof. Jonas Kuprionis, architektas Jonas Mulokas. Stovi iš kairės: Vytautas Zelenis, dr. Kazys Pautienis, Vladas Šimoliūnas, M. Juodeikienė, Budriūnienė, komp. Bronius Budriūnas, Gedgaudienė, architektas Balys Geštautas, Gina Geštautienė, Niuta Kaunienė, Rasa Zelenytė, Gedas Kaunas, Romas Švainauskas, Saulius Naujokaitis. Santa Monika, apie 1976 m.

sistengiu antrą kartą ištekėti. Kartais pamatau burkuojančias poreles, bet niekad tos laimės jiems nepavydžiu. Turiu savo darbą ir savo malonumus. Mėgstu muziką. Žinoma, klasikinę. Pastaruju laiku – ypač austrų kompozitorių Gustavą Mahlerį [Gustavą Malerį].“

Taip mes kurį laiką ir šnekėjome apie muziką.

1976 sausio 14 d. Praeitą sekmadienį įvykęs Aldonos ir Jurgio Dvarionų koncertas UCLA Rolfe auditorijoje

buvo tikrai puikus. Gėrėjaisi ir smuikininko bei pianistės grojimu, ir jų elegantiška išvaizda. Tik toji atspausdinta programa su menininkų aprašymu nedavė ramybės: niekur tekste nesimatė sakinio apie lietuvišką Dvarionų kilmę. Dalis lietuvių dėl to koncertą boikotavo. Keli uolūs visuomenės veikėjai jautėsi net labai nuskriausti. O štai prie renginio prisidėjo Lietuvą mylinti tolerantiškoji profesorė M. Gimbutienė. Rašydamas laikraščiuui reportažą, pagyriau atlikėjų muzikavimą, nes jie to nusielpė, tačiau užsiminiau ir apie Lietuvos ignoravimo faktą programos lape.

Kai recenzija jau buvo išsiųsta į Čikagą, paskambinau Marijai, prisipažinau padaręs klaidą – paminėjęs tą nelemtą programą ir tuos įsižeidusius tautiečius. Marija patarė tuoj pat atšaukti rašinį. Ją jau dabar daugelis patriotų puola už taikstymąsi prieš sovietų. Baisus dalykas! Programoje nėra Lietuvos vardo! Ir tai tik dėl nesusipratimo. Programa buvo atsiųsta iš Niujorko, tikriausiai surašyta nieko apie politiką nenutuokiančių muzikų. „Aš tik paviršutiniškai ją perskaičiau. O dabar, tiek triūso įdėjusi, kenčiu. Jaunieji Dvarionai juo labiau. Jo pusbrolis atsakė jiems pastogę. Jie be cento išvyko koncertuoti į San Franciską“, – taip guodėsi Marija...

1988 lapkričio 12 d. šeštadienis. Buvau Topangoje. Dieną važiuoti į kalnus, kai šalia sėdi graži ponija Virginija A., atvykusi iš Vilniaus, yra nepaprasta pramoga. Taip

įsikalbėjome, jog pamiršome žodžiais gėrėtis vandenyno ir kanjono grožiu. O tai mano kaltė. Pasakojau jai, kaip čia sykį su kitais važiuojant pas Mariją Naujųjų metų sutikti policininkas surašė man baudą už netikusį posūkį, nes tamsoje Pacifiko plente prašoviau įvažiavimą į kanjoną.

Kai atidarėm vartus į profesorės sodybą, tuoj atbėgo didžiulis vilkinis šuo (regis, Meškis). Nelojo, tik glaustėsi, lyg užuosdamas lietuviškai draugišką kvapą. Prie varėlių stovėjo „Honda-Prelude“ automobilis su užrašu ant registracijos plokštės: MARIJA. Sumaniai sugalvota! Ji tą mašiną nuomoja už 350 dol. per mėnesį. Kalnų keliams turi būti patvari.

Terasoje, šiek tiek rudeniškai sunykusioje, nieko nebuvo. Virginija, įėjusi pro virtuvės duris, kelis kartus šūktelėjo. Jokio atsako. Tada įžengė pro svetainės duris. Vaikštinėjau terasoje. Žavūs aplinkos vaizdai niekad nepabosta. Po kurio laiko išėjo abi. Priglaudžiau Mariją, kaip visad mielai besišypsančią. Mums besikalbant, Virginija pasakė nueisianti pas Danutę Gimbutaitę, žolininkę, gyvenančią sodybos pašlaitėje esančiame namelyje. Jos tikslas buvo iš Danutės gauti kažkokių stebuklingų vaistažolių.

Marija pasiguodė negaluoianti. Kas? Ogi stuburas. Jai pakenkė tas ilgokas neseniai viešėjusių svečių iš Lietuvos vežiojimas po kalnus. „Po kokius kalnus?“ Ji: „San Bernardino. Daug kas nori juos pamatyti. Didžiojo Loko ežerą.“ Pasakiau jai: „Pati kalta.“ Seniai turėjo atsisa-

kyti šitokio paslaugumo kitiems. Ji tik eikvoja laiką ir ardosi sveikatą. Prisipažino, kad per tūkstantį dolerių išleidusi masažistui. Pamasąžuota pasijunta geriau, bet netrukus vėl įsimeta gėla. Štai kodėl ji taip veržiasi į sausą Liucernos slėnio klimatą. Bet juk Lietuva nėra jau tokia sausa? O ji ten irgi veržiasi.

Stebiuosi jos ištverme. šiemet Marija buvo Lietuvoje per didžiąsias demonstracijas Vingio parke. „Mačiau vieną paskui kitą važiuojančias mašinas su trispalvėmis. Vaizdas giliai sukrečiantis.“

Įsigalinti liga tik prislopino Marijos aistrą keliauti, dalyvauti konferencijose, susitikti su žmonėmis, skaityti paskaitas, vaišinti draugus.

1992 lapkričio 26 d. Padėkos diena Topangoje. Marija apgailėstavo, kad suprašyti svečiai dėl įvairių priežasčių atvykti negalėjo. Kai kas sirguliavo. Gerai, kad atėjo Andrius Ragažinskas, kuris gyvena sodo namelyje. Tad prie stalo buvome šešiese. Rasa ir Danutė Gimbutaitės, Kornelija Jankauskaitė, Andrius, Marija ir aš. O kalakutas milžiniškas! Marija vaišes pradėjo savo tradicine rankų susikabinimo apeiga – visiems stovint ir jai šnekant apie dabartinę žmonijos ir lietuvių padėtį, išreiškiant dėkingumą Apvaizdai. Tai žmonių draugystės žiedas! Pagalvojau: taikinga žmonių egzistencija ir yra tas Dievas, kurį per tokias šventes privalu prisiminti. Buvo pilstomas raudonas ir baltas vynas – koks kam patinka. Kėlėme tostus.

Kai jos paklausiau, ką ji mananti apie savo knygos „The Civilization of the Goddess“ recenziją, kurią surašė Vokiečių katalikų universiteto profesorius ir atspausdino „Lituanus“ žurnalas, Marija tuoj pat paneigė to filologo kompetentingumą archeologijoje. Ji gi rėmėsi iškastais objektais, faktais, mokslinė analize, išvadomis, o jis vien spėlioja, nepateikia jokie rimto argumento, tik prikišinėja ideologinę jauseną, nuteiktą prieš indoeuropiečių karinę bei imperializmą.

Po vaišių susėdę ant sofos ir ant Marijos specialios sulankstomosios lovos priešais televizorių šnekučiavomės. Ant šios lovos ji pusiau gulščia stebi TV programas: žinias, filmus. Kalbėjome apie dailę. Ji mėgsta V. Vizgirdos tapybą, lietuvių grafikus, kad ir Viktorą Petravičių, Vytautą Igną, Algimantą Švažą... Dar užstalėje ji parodė nedidelį keturragio galvos bareljefą, kurį jai atsiuntė vienas Pensilvanijos profesorius, suradęs tos valstijos oloje.

1993 rugsėjo 29 d. Popietėje nuvažiavau aplankyti sergančios Marijos. Nuvežiau morkų pyragą, „Poezijos pavasario' 93“ almanachą ir kelis „Respublikos“ numerius. Visada tokiu metu smagu važiuoti pakrantės plentu, veržtis į žaliuojančias Topangos aukštumas. Pasitiko Marijos pagalbininkės Sigutė ir Kornelija. Siga su trumpomis kelnėmis, Kornelija baltai apsirengusi.

Marija gulėjo svetainėje prie lango, specialioje ligoinės lovoje. Prie jos mačiau sėdinčias dvi vidutinio am-

žiaus moteris: juodaplaukę Miriam ir rudaplaukę Siuzaną. Gerbėjos iš universiteto. Miriam gitaristė, net kompozitorė. Pabučiavau Marijos ranką. Ji tokia sunykusi. Veido ir kūno spalva išsekusi, pageltusi, raukšlėta. Ant galvos tik sluoksnis pilkai žalių plaukų. Tai dėl tos sekinamos chemoterapijos. Marijos akyse tvyrojo nuovargis. Ji klausėsi, ką šnekame. Ir pati retsykiais įsiterpdavo. Kalbėjo telefonu.

Miriam su Siuzana atliko įdomią senoviškų dainų pynę. Miriam skambino gitara ir dainavo, Siuzana pritarė. Vienoje dainoje buvo kreipiamasi į deivę Hekatę: „Hekate, Hekate, mother of wisdom, come to me.“ Arba: „To us“.* Padainavo ir „Gloria in exelcis Deo“. Labiau siai mane paveikė pačios Miriam sukurta daina – lėta, jautri, sminganti į širdį, melodinga. Joms išėjus šalia Marijos atsisėdo Kornelija ir Sigutė. Vaišinomės morkų pyragu, užgerdami arbata. Iš almanacho paskaičiau Benedikto Januševičiaus „Bliuzus apie miestą“, išguldytus pankroko stiliumi, vietomis juokingus. Pasakiau keletą „morkiškų“ anekdotų. Merginos juokėsi, bet vargšė Marija reagavo tik mandagiu šypsniu. Ji buvo išvargusi. Pasakė: „Vakar miegojau, o šiandien lankytojai – vienas po kito.“ Ir aš, ir kiti – visi jos gailisi.

Man su Kornelija išeinant, su gėlių puokšte atėjo Rasa Gimbutaitė. Palydėjo Sigutė. Ji buvo gerai nusiteikusi.

* „Hekate, Hekate, išminties motina, ateik pas mane.“ Arba „Pas mus.“ (*angl.*)

Priglaudė mane ir pabučiavo į lūpas. Pasakiau: „Kurį laiką nesiprausiu veido. O jūs rūpestingai globokite Mariją.“

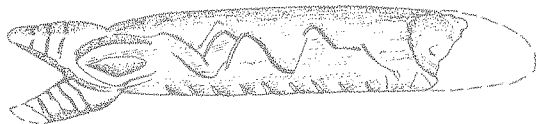
1994 vasario 2 d. Šiandien priešpiet paskambino Vytautas Plukas, Marijai kritiškais atvejais daug padėdavęs santamonikietis: „Šį rytą UCLA ligoninėje mirė profesorė Marija Gimbutienė.“ Kokia ironija – lyg ir šiandien ji turėjo sugrįžti į namus. Išėjo kitaip. Vytautas jai vakar skambinęs: ji silpnu balsu užsiminė apie savo artėjančią baigtį. Ne mirtį, o baigtį.

Vėl telefonas: išgirdau raudantį Kornelijos balsą. Ji verkė kaip maža mergaitė, vis kartodama, kad mirė Marija. Visad žinojau, kaip nuoširdžiai ją vertino Kornelija, tiesiog dievino, ir kaip ši negiminaitė jauna moteris dabar kenčia, netekusi mylimo žmogaus. Taip ir nukeliavo į dausas mane ir kitus džiuginęs balsas.

2004 m. birželis

IV. DRAUGAI, BIČIULIAI, KOLEGOS

Profesorė Marija Gimbutienė
nesunkiai galėjo pasakyti, ką turi
bendra vienas objektas su kitu.
UCLA, savo darbo kabinete,
1969 m.

MARIJA GIMBUTIENĖ – BALTŲ, INDOEUROPIEČIŲ IR SENOSIOS EUROPOS TYRINĖTOJA

Adomas Butrimas

Kauno ir Vilniaus universitetų auklėtinė Marija Alseikaitė-Gimbutienė baltų kultūros tyrinėjimus bei jų publikavimą pradėjo būdama studentė, o indoeuropeistikos, Senosios Europos tematika parengtų darbų publikavimo srautas įvairiose pasaulio valstybėse nenutrūksta ir po jos mirties (1994 m. vasario 2 d.) praėjus daugiau nei dešimtmečiui.

Visą M. Gimbutienės mokslinį kelią galėtume padalyti į tris etapus.

Pirmasis iš jų (1942–1960) skirtas daugiausia Lietuvos priešistorėi – jame vyrauja geležies amžiaus problematika ir baltų archeologija, tautosaka, mitologija, lingvistika. Šį etapą dėl požiūrio į priešistorę platumo, kompleksškumo, sąsajų su kitomis disciplinomis galima būtų įvardyti kaip senosios lietuvių ir baltų kultūrų tyrinėjimų laikotarpį. Pagrindinės monografijos (1946, 1956, 1958, 1958, 1960) apima kaip tik šią problematiką. Dar

savo diplominiame darbe M. Gimbutienė pagal kapų tipus išskyrė iki šiol pamatiniais laikomus priešistorinės Lietuvos regionus ir juos susiejo su įvairiais jau rašytiniuose šaltiniuose minimais etnosais: kuršiais, žiemgaliais, žemaičiais, jotvingiais sūduviais ir lietuviais. Palankiai jos darbą sutiko recenzentai, darbo vadovas, fakulteto posėdžio dalyviai (prof. Levas Karsavinas, Jonas Puzinas). Apie jos darbus sužinojo ir plačioji visuomenė: 1942 m. ji gauna kvietimą iš Pelikso Bugailiško bendradarbiauti Šiauliuose leidžiamame žurnale „Gimtasai kraštas“. Čia 1942 ir 1943 m. pasirodo trys rimtos mokslinės jos publikacijos: „Pomirtinio gyvenimo įsivaizdavimas proistoriniais laikais Lietuvoje“ (1942), „Kapų tipai Lietuvoje proistoriniais laikais“ (1943) ir „Pagoniškos laidojimo apeigos Lietuvoje“ (1943).

Todėl ir disertacijos daktaro laipsniui gauti Tiubingeno universitete tema „Laidosena Lietuvoje priešistoriniais laikais“ nebuvo atsitiktinė M. Gimbutienės moksl-

niame kelyje. Tuo laiku (1958) pasirodė dar dvi jos parašytos monografijos: „Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene“ (anglų k.) bei „Rytprūsių ir Vakarų Lietuvos priešistorinės kultūros apžvalga“ (lietuvių k.). Ši tyrinėjimų etapą apvainikavo knyga anglų kalba „Baltai“ (1963), ji ne kartą versta į daugelį pasaulio kalbų. Daugybę apibendrinamų straipsnių tomis pačiomis temomis autorė publikavo „Lietuvių enciklopedijoje“ (1963–1970, lietuvių k.) ir „Encyclopedia Lituanica“ (1970–1978, anglų k.). Prie šios tematikos autorė nesyk grįžo įvairiais savo mokslinės biografijos periodais. Lietuvių ir baltų archeologija XX a. 6 bei 7 dešimt. taip pat užėmė deramą vietą ir visai Europai bei Rytų Europos archeologijai skirtose monografijose.

Antrąjį ryškų etapą (1960–1973) M. Gimbutienės mokslinės veiklos kelyje išvelgtume pasukus į indoeuropeistikos, indoeuropiečių archeologijos, akmens amžiaus problematiką. Pamažu suformulavusi Europos kultūros transformacijos įsiveržus čia indoeuropiečių gentims (vadinamiesiems kurganų kultūros žmonėms; 4500–2500 m. pr. Kr.) teoriją (1960, 1966, 1977, 1980 m. publikacijose), šį kultūrinės transformacijos periodą tyrinėtoja laiko sinonimišku reiškiniu Europos suindoeuropietiniui. Mokslininkės nuomone, archeologinė, mitologinė ir lingvistinė medžiaga leidžia kalbėti apie patriarchalinės ir socialinės struktūros pergalę prieš Senosios Euro-

pos matrilinejinę kultūrą. Tą laikotarpį (4500–2500 m. pr. Kr.) autorė mano esant dramatiškos pokyčių Europoje laikotarpiu: radikaliai keitėsi ne tik socialinė visuomenės struktūra – iš matrilinejinės į patriarchalinę socialinę struktūrą, bet kartu vyko ir labai žymūs pokyčiai religijoje – pereinant iš moteriškųjų dievybių religijos į karo dievų garbinimą. Ta transformacija iš esmės pakeitė valdymo struktūrą, gyvenvietes, architektūrą, daile, simboliką. Tai buvo ir itin svarbi lingvistinė Europos transformacija – indoeuropietiška kalbančių gyventojų skverbimasis į neindoeuropietiškas Europos erdves. Vakarų Europos civilizacija be nuodugnių šios epochos studijų būtų nesuprantama, kaip nesuprantamas būtų ir baltų susidarymo procesas didžiuosiuose Šiaurės Rytų Europos plotuose. Oponentai šią teoriją laikė pernelyg migracine, pernelyg supaprastinta, bet... ir po 30 metų su šia teorija diskutuojama, todėl ji gyvuoja, nes dar turi ganėtinai šalininkų tarp archeologų, antropologų, lingvistų. Iki šiol niekas nepasiūlė iš esmės naujo ir visiems priimtino sprendimo. To laikotarpio monografijose (1965, 1971) ir svarbiausiose publikacijose ima vyrėti Rytų ir Centrinės Europos, Ukrainos ir Rusijos stepių akmens ir žalvario amžiaus, kurganų kultūros, indoeuropiečių protėvynės tematika.

1973 m. prasideda trečiasis ir pats vaisingiausias M. Gimbutienės mokslinės veiklos etapas – jame ima domiuoti Senosios Europos kultūros koncepcija.

Posūkį į šį etapą lėmė ypač sėkmingai 1965 m. pradėti ir 16 metų tęsti jos projektai – archeologiniai tyrinėjimai Pietryčių Europoje ir puikios tų tyrinėjimų medžiagos publikacijos (pvz., „Neolithic Macedonia...“, 1976, 470 p., su daugybe il.), o ypač trys, nagrinėjančios įvairius Senosios Europos civilizacijos, klestėjusios Pietų Europoje, M. Gimbutienės nuomone, 7000–3500 m. pr. Kr., aspektus. Jos papildė Senosios Europos civilizacijos terminu archeologinę Europos ir Amerikos literatūrą, o M. Gimbutienę išgarsino kaip Senosios Europos archeologijos, mitologijos, simbolikos ir dailės tyrinėtoją. 1974 m. pasirodė pirmoji jos knyga „Senosios Europos dievai ir deivės: 7000–3500 m. pr. Kr. Mitai, legendos ir kulto įvaizdžiai“ („The Gods and Goddesses of Old Europe...“) apie neolito religiją. Tyrinėtojai ji atrodė nebaigta, tad iš šios tarsi išplaukė antroji knyga „Deivės kalba“ („The Language of the Goddess“, 1989), kurioje rasime gausybę neolito religijos simbolių interpretacijų. Didžiausia šios serijos knyga, kurią, kaip teigė autorė, ji rašė 30 metų – „Deivės civilizacija: Senosios Europos pasaulis“ (1991, anglų k.). Iš esmės tai yra Europos neolito kultūros nuo VII iki III tūkst. pr. Kr. sintezė. Visas šias knygas apibendrinantis leidinys pavadinimu „Senoji Europa“ lietuvių kalba pasirodė 1996 m. Nors minėtose monografijose kiek ir pasukta idealios Europos priešistorės vizijos link, tačiau nuo garbių Oksfordo, Kembridžo

ar kitų Europos universitetų profesorių leidinių jos skiriasi visų pirma tuo, kad jose Europa nesibaigia ties vakarinėmis Lenkijos sienomis, kad Pietryčių, Šiaurės vakarų ir Rytų Europos medžiaga pristatyta kvalifikuotai, proporcingai Vakarų Europos medžiagai, kad net gausi šio laikotarpio Pabaltijo medžiaga užima deramą vietą. Tai lemia autorės erudicija, gerokai besiskirianti nuo kitų panašias knygas dabar net Europos Sąjungos užsakymu rašančiųjų – jiems net didžiosios Rytų Europos slavų kalbos tebėra sunkiai įkandamos, o ką jau kalbėti apie literatūrą kuria nors baltų ar finougrų kalba.

Pasirodžius šioms monografijoms iš sunkiai sergančios autorės vargiai buvo galima ko nors dar tikėtis, tačiau 1999 m., jau praėjus keleriems metams po M. Gimbutienės mirties, pasirodė nauja knyga (parašyta paskutinė, bet ne paskutinė išleista) labai simbolišku pavadinimu – „Gyvosios deivės“ („The Living Goddesses“). M. Gimbutienė ją rašė prieš pat mirtį, o spaudai labai kruopščiai baigė rengti jos doktorantė, mylima mokinė, Kalifornijos universiteto indoeuropeistė profesorė Robbin Dexter [Robin Dekster]. Gražią pagarbos dovaną savo Mokytojai ji padarė labai preciziškai, profesionaliai, su pagarba Mokytojos tekstui. Kiekvieno skyriaus gale pateikė paaiškinimus, papildymus, jau po profesorės mirties pasirodžiusią literatūrą ir naujus radinius. Deja, iliustruota teliko pirmoji knygos pusė – tiek, kiek iliustra-

cijų sugebėjo surinkti dar gyva būdama autorė. Paskutinius savo gyvenimo mėnesius ir dienas M. Gimbutienė praleido ties šios knygos dalimi apie baltų religiją. Taip ji tarsi sugrįžo prie savo šaknų, taip dosniai maitinusių ją visą ilgą mokslininkės kelią. Dar įdėti jos lietuvių ir latvių dainų vertimai į anglų kalbą, pateiktas platus baltų deivių, dievų ir dvasių pasaulis, su kuriuo ji jautė giminybę nuo pat vaikystės. Gimtosios šalies tautosaka, kalba, papročiai ne sykį suteikdavo jai jėgų ir būdavo tvirta atrama, kai oponentai gana smarkiai reaguodavo į originalias priešistorinės Europos civilizacijų teorijas ir interpretacijas.

Kuo „Gyvosios deivės“ skiriasi nuo kitų M. Gimbutienės knygų? Ankstesnėse didžiosiose mokslinėse jos monografijose nusveria archeologinė medžiaga ir jos interpretacija, nors rasime čia ir archeomitoliginį metodą. Ši knyga – išimtis. Ji pagrįsta folkloro, mitologijos, lyginamosios religijotyros pavyzdžiais ir yra lyg mokslininkės grįžimas į studijų laikus, į tautosakos rinkinius, kurias ji, studijuodama 1940 m. atgaivintame Vilniaus universitete, surinko Dzūkijoje ir Vilniaus krašte. Iki šiol išlikę du jos sudaryti tautosakos rinkiniai. O gal čia grįžtama į senosios lietuvių liaudies meno simbolikos tyrinėjimo laikus – tik šį kartą autorė, remdamasi ankstesniais savo rezultatais ir pateikdama jų sintezę pirmojoje knygos dalyje, žvelgia į Senosios Europos (pasak autorės, ikipatriarchali-

nės Europos) civilizaciją religijos tyrinėtojos akimis. Rekonstruodama Senosios Europos kultūros religiją, M. Gimbutienė remiasi keliomis pamatinėmis savo hipotezėmis, iškeltomis įvairiais jos mokslinių tyrinėjimų periodais. Nuo lietuvių ir baltų archeologijos studijų apie 1960 m. kryptingai pasukusi į indoeuropiečių archeologijos tyrinėjimus, o laiko požiūriu – nuo geležies amžiaus klausimų į neolito ir ankstyvųjų metalų epochos problematiką, ji, kaip minėta, jau buvo suformulavusi Senosios Europos kultūros transformacijos teoriją. Taigi paskutinėje knygoje ji grįžta prie Europos kultūros ištakų, pasitelkdamą savo Senosios Europos civilizacijos ir religijos teoriją, parodydama, kaip senieji indoeuropiečiai iš pagrindų paveikė vietinių gyventojų religiją ir kalbą, bet kartu pabrėždama, kad senųjų europiečių kalba ir religija – kaip substratinė – išliko Europos indoeuropietiškos kultūrose ir kalbose. Ši hipotezė leido autorei, remiantis geru indoeuropiečių kultūros ir religijos pažinimu, ieškoti senųjų vietinių gyventojų religijos atspindžių ir gana vėlyvose indoeuropiečių kultūros raidos fazėse beveik visoje Europoje. Knyga tarsi suskirstyta į dvi dalis: pirmoji skirta Senosios (ikipatriarchalinės) Europos religijai, o antroji – senosioms (gyvosioms) deivėms, kurių įvairūs ryškūs įvairiuose senosios kultūrinės graikų raidos etapuose, senosiose etruskų, keltų religijose ir šandien tyrinėtųjų dar analizuojamose tebegyvuojančiose germanų, baskų, baltų religijose.

Pirmosios dalies pirmame skyriuje autorė aptaria Senosios Europos deivių figūrėles ir bando rekonstruoti įvaizdžių prasmę – ji įvardija jas kaip gyvybės davimo ir palaikymo, mirties ir atgimimo dievybes. Čia įtraukia ir vyriškasias dievybes, paukščio ir gyvatės, taip pat kitų gyvūnų dievybių įvaizdžius. Kartu autorė teigia, kad Senosios Europos gyventojai neskirstė deivių į „geras“ ir „blogas“, tarkim, kaip vėliau darė graikai, garbindami gyvybę teikiančias dievybes (pvz., Afroditę) ir prie blogųjų kategorijos priskirdami mirtį nešančiąsias (pvz., vieną iš Gorgonų, Medūzą). Autorė konstatuoja, kad deivių ir dievų būta daug, kad jie reprezentuojami daugybe įvaizdžių, sudarančių tris grupes: gyvūnų, žmonių ir abstrakčių atvaizdų.

Antras knygos skyrius skirtas autorės seniai pamėgtam objektui (prisiminkime jos knygą „Deivės kalba“) – Senosios Europos raštui, simboliams ir ženklams dešifruoti. Tai nėra paprastas ir lengvas dalykas, nes anksčiausiai pasirodžiusios ir išverstos rašto kalbos (šumerų ir Egipto) datuojamos tik III tūkst. pr. Kr. pradžia. Tuo tarpu ženklų gausumu pasižyminti Senosios Europos kultūros neolito epocha (o kai kurių ženklų kilmę galima datuoti net vėlyvojo paleolito pabaiga) nėra lengvai perkremtamas riešutas, ir tik nedaugelis mokslininkų bando juos perskaityti, atkurti simbolių reikšmę. Kartu tai ir vienas iš labiausiai svarstytinų mokslo klausimų, tad šios

M. Gimbutienės – labai kontroversiškos ir originaliai mąstančios mokslininkės – pastangos taip pat ginčijamos ir šiandien, su jomis bus diskutuojama ir ateityje, tačiau jos nuopelnai šioje srityje niekada negalės likti nepastebėti. Autorė šį skyrių užbaigia su viltimi, kad galbūt kada nors bus surastas dvikalbis tekstas, kuris įgalins išversti Senosios Europos raštą ir padės geriau suprasti ir įvertinti Senosios Europos tautų intelekto paveldą, o pateikiami Senosios Europos kultūros rašto simbolių įraižų pavyzdžiai, ypač Šiaurės vakarų Balkanų Vinčos kultūros, tikrai įspūdingi.

Trečiame knygos skyriuje autorė apžvelgia daugybę Senosios Europos kultūros laidojimo paminklų, atkreipdama skaitytojų dėmesį į ten rastus simbolius, bandydama juos interpretuoti vienu labai svarbiu aspektu – kaip jie atskleidžia neolito epochos žmonių požiūrį į mirties ir gyvenimo cikliškumą. Mokslininkė, aptardama gausią Europos medžiagą, teigia, kad senųjų europiečių požiūris į mirties ir perėjimo procesą iš pagrindų skyrėsi nuo vėlesnių kultūrų požiūrio į mirtį. Ji mano, kad senųjų indoeuropiečių ir krikščionių religijose kiekviena siela turėjo savo individualų identitetą ir pati keliavo į pomirtinį gyvenimą. Tuo tarpu senųjų europiečių religijose mirties ir perėjimo procesas buvęs cikliškas: kaip materialiam pasaulyje nauja gyvybė atsiranda senosios liekanose, taip ir gimimo procesas senųjų europiečių religijoje buvo ciklo,

apimančio ir mirtį, dalis. Taip pat autorė teigia, kad laidojimui skirti pilkapiai ar įvairių formų megalitiniai statiniai, koridoriniai kapai ir kt., senųjų europiečių supratimu, yra kartu ir šventos vietos, t. y. deivių iščios, kuriose gimsta nauja gyvybė. Laidojimo ir naujos gyvybės atsiradimo vietų ryšys turi ir ikonografinių pavyzdžių. Apžvelgdama daugybę Vakarų Europoje rastų megalitinių kapų, autorė jų dekore pastebi labai daug regeneracijos simbolių, pvz., spiralių arba vinguriuojančių gyvačių. Kadangi dauguma megalitinių statinių yra orientuoti į vasaros ar žiemos solsticijas, ji daro prielaidą, jog megalitai yra ritualinės vietos sezonų ciklams garbinti.

Remiantis įspūdingų Senosios Europos kultūros paminklų, kurių dalį yra tyrinėjusi pati autorė, pastarųjų dešimtmečių tyrimais, pavyko nustatyti, kad kai kurie šių paminklų yra senosios šventyklos arba šventyklų modeliai ir sudaro svarbią sudėtingų archeologinių kompleksų dalį. Šventyklų istorija rodo ilgą ir komplikuoatą jų raidos kelią. Nors neolitinės Pietų Europos šventyklos buvo gana sudėtingos, jos vis dėlto gerokai skyrėsi nuo statinių su kolonomis klasikinės Graikijos kultūros laikais. Pirmosios šventyklos priminė gyvenamuosius namus, stovėjo gyvenvietėse, bet turėjo ir altorius, neretai puoštus figūrėlėmis, ten pat aptinkama ritualinių įvairiausių formų keraminių indų. Autorės nuomone, daugelis kasdienių moters darbų buvo integrali religinės prakti-

kos dalis. Šventyklos labai įvairios: skirtos regeneracijos deivei, deivei Paukštei ir deivei Gyvatei, neščioms vegetacijos deivėms. Toks šventyklų paskirstymas įvairioms dievybėms ne visada autorės išsamiai argumentuojamas ir kelia tam tikrų abejonių. Kaip ir daugelis atskirų archeologinių Senosios Europos kultūrų tyrinėtojų, sunkiai sutikčiau, kad vyrai visai nedalyvavo šventyklų ritualuose ir geriausiu atveju pasitenkino tik šokdami šokiuose. Visai kitokį vyrų vaidmenį šioje visuomenėje rodo jų laidojimo paminklai, kurių autorė čia neanalizuoja. Kita įdomi ir išraiškinga neolitinės Senosios Europos kultūros paveldo dalis – miniatiūriniai moliniai šventyklų modeliai. Teritorijose tarp Graikijos ir Ukrainos jų surasta daugiau nei šimtas vienetų. Be jokios abejonės, tai labai svarbi pagalbinė medžiaga šventyklų ritualams dešifruoti. Klausimą, kam buvo kuriami šie modeliai, autorė palieka atvirą, į jį tyrinėtojai galbūt atsakys ateityje.

Penktame knygos skyriuje analizuojami šventųjų akmenų ir medžių ceremonijų centrai. Čia autorė remiasi ne savo archeologinių tyrinėjimų medžiaga, ji bando apibūdinti Vakarų Europoje – Anglijoje, Skandinavijos šalyse, Airijoje ir kai kuriuose Centrinės Europos kraštuose – aptinkamų pilkapių paskirtį. M. Gimbutienė bus bene pirmoji ir vienintelė mokslininkė, taip ryžtingai priškyrusi juos mirties ir atgimimo deivei. Šių didingų statinių, pareikalavusių milžiniškų fizinių senųjų bendruo-

menių jėgų ir laiko, susiejimas su mirties ir atgimimo deivės funkcijomis yra tik viena iš jų prasmės aiškinimo galimybių. Autorė čia palieka labai daug erdvės naujoms interpretacijoms, kurios, mūsų manymu, galėtų įžvelgti gerokai kompleksiškesnę šių paminklų paskirtį.

Pirmosios knygos dalies šeštas skyrius yra tarsi išvados. Čia autorė lyg reziuumuoja, kad jau pradedant paleolitu moteriškųjų dievybių garbinimas, kurį lėmė visa matrilinijinė (motinos giminyse pagrįsta) sistema, turi itin ryškų tęstinumą neolito laikotarpiu. Žinant, kad didžiojoje Šiaurės ir Vidurio Europos dalyje paleolite egzistavo visų pirma medžiotojų bendruomenės, apie ypatingą moters vietą šiose bendruomenėse ir tų bendruomenių religinėje sistemoje kalbėti kiek per drąsu. Mums kur kas pagrįstesni ir vaisingesni atrodo neolitinių žemdirbiškų Senosios Europos kultūrų religijų rekonstrukcijų bandymai, kurie šioje knygoje gana neblogai pagrįsti archeologiniais šaltiniais.

Pirmoji knygos dalis skirta priešistorinių laikų, ypač neolito deivių ir dievų religijos rekonstrukcijoms, o antrojoje dalyje mėginama analizuoti konkrečius, jau istoriškai dokumentuotus etnosus ir kultūras, juose išryškinant Senosios Europos kultūros relikтус, visų pirma remiantis mitologijos ar tautosakos duomenimis. Šioje dalyje autorė nagrinėja ir indoeuropietišką, ir neindoeuropietišką Europos etnosų mitologiją. Tai daryti ji pra-

deda nuo Pietų Europos teritorijos, nuo savo kasinėjimų zonos, ir septintame knygos skyriuje pirmiausia aptaria Egejo jūros regioną, dar vadinamą Kikladų kultūros vardu, kurio pietinė riba yra Kretos sala. Šį archipelago regioną autorė mano esant mažiausiai paveiktą indoeuropietišκών kultūrų invazijos ir išlaikiusį daugiausia Senajai Europai būdingos religijos ir visuomenės socialinės struktūros bruožų. Deja, šio regiono ankstyvosios metalų epochos tekstai (moksle ši kultūra dar XX a. pradžioje yra įgavusi Mino kultūros pavadinimą) taip pat nėra dešifruoti, tik linijinio B rašto, perskaityto 1952 m., tekstai siekia laikotarpį nuo 1400 m. pr. Kr., kai Kretos ir didžiosios salyno dalies civilizacija iš esmės jau nebeegzistavo. Archeologiniai šios civilizacijos radiniai gerokai iškalbingesni nei lentelėse užfiksuoti inventoriai, kurie teikia labai mažai duomenų to meto religijai ir mitams atskleisti. Didingi rūmų ir šventyklų kompleksai (Kretoje, Santorine), juos puošiančios freskos, gausi jų simboliška šventyklos olose, kalnų viršūnėse, kulto inventorius autoriui leidžia daryti išvadą, kad šios kultūros šaknys – neolitinėje Senosios Europos civilizacijoje, o gyvybės ir gamtos garbinimas, daugybė deivių figūrėlių įgalina teigti, kad Mino civilizacija tęsia Senosios Europos kultūros deivių garbinimo tradicijas.

Sudėtingiau interpretuoti klasikinės Graikijos religiją. Analizei palengvinti autorė išskiria du kultūrinius

periodus: Mikėnų ir klasikinės Graikijos. Į Mikėnų kultūrą ji žvelgia kaip į dviejų kultūrų – Senosios Europos ir indoeuropiečių kultūros – sąveikos rezultatą, jų panteone vyrauja karo dievai, tačiau freskose, keramikoje, žieduose ir antspauduose dar ryškios Mino kultūros tradicijos. Ši kultūra liudija, kad deivių garbinimas dar gajus ir žalvario amžiuje, kad šiame regione Senosios Europos tradicijos per Mikėnų kultūrą pasiekė klasikinės Graikijos kultūros laikus. Toliau autorė gan nuodugnai analizuoja rašytiniuose šaltiniuose užfiksuotą graikų mitologiją, kur graikų deivės jau tarnauja vyriškosioms dievybėms. Rašytiniuose šaltiniuose minimos graikų deivės – Hekātė, Artemidė, Atėnė, Demetra, Hera ir kt. – savo ištakomis siekia Senosios Europos kultūrą. Autorės nuomone, net 2500 m. iki klasikinės Graikijos laikų užtrukęs jau indoeuropietiškos kultūros vyravimas neužgožė iki galo Senosios Europos religijos gyvybingumo, deivės susirado sau gana reikšmingą vietą Olimpo dievų panteone, joms buvo statomos puikios šventyklos.

Etruskų religiją nagrinėja atskiras knygos skyrius. Etruskai – senosios Italijos gyventojai, gyvenę apsupti indoeuropietiška kalbančių tautų. Etruskų moterys aktyviai dalyvavo visuomeniniame gyvenime, buvo laidojamos puošniuose kapuose, o tai rodo aukštą moterų statusą visuomenėje. Jų deivės (ypač Uni, Minerva), altoriai, skulptūros ir šventovės, laidojimo urnų dekoras savo pri-

gimtimi labai artimi Senosios Europos kultūrai ir greičiausiai smarkiai veikė indoeuropietiškos kilmės kaimynų kultūrą.

Vakarų Europoje iki šiol egzistuoja keletas kultūrinių salelių, tęsiančių ikiindoeuropietišką Europos tautų tradicijas. Vienai iš jų – baskams – skirtas dešimtas knygos skyrius. Neindoeuropietiška kalba, socialinė visuomenės struktūra ir religija leidžia manyti, kad jų kultūra tęsia senas kultūrinės ikiindoeuropietiškos Vakarų Europos dalies tradicijas, kaip mano autorė, siekiančias dar neolito laikus. Svarbiausia jų dievybė – Mari (dažnai vadinama Andrė Mari), dažniausiai pasirodanti paukščio pavidalu. Baskų religija tyrinėtojams gali tapti dar vienu tiltu, jungiančiu senąsias Vakarų Europos kultūrinės tradicijas su šiuolaikinės Europos kultūros paveldo įvairove. Beje, autorė atkreipia dėmesį į mūsų tyrinėtojams dar menkai pažįstamas dvi mitologines baskų figūras – Mairi ir Maide, moteriškąją ir vyriškąją dievybes, kurias baskai mano buvus dolmenų, megalitų ir kromlechų statytėjais. Kaip žinoma, šie statiniai toje Europos dalyje buvo statomi dar neolite, o tai kaip niekas kitas rodo ypač giliai kai kurių mitologinių baskų figūrų šaknis.

Vienuoliktame knygos skyriuje aptariama daugelio šiuolaikinės Europos kultūrų raidai taip pat labai reikšminga keltų kultūra, susiformavusi dar žalvario amžiuje ir buvusi beveik visą Centrinę ir Vakarų Europą (nuo Britų

salų iki Alpių) jungiančiu dariniu, kuris bendravo indoeuropiečių kalba. Autorė teigia ankstyvuoju keltų kultūros laikotarpiu moteris turėjus palyginti aukštą statusą ir tai aiškina Senosios Europos kultūros įtaka. Ilgiausiai keltų kultūros, o kartu ir mitologijos relikvai išliko Airijoje, kur deivės Brigitos vardas buvo įtrauktas į ankstyvųjų Airijos krikščionių sąrašą šv. Brigitos vardu.

Dvyliktame ir tryliktame monografijos skyriuose aptariamos šiandieninės Europos tautų – germanų ir baltų – religijos. Autorė mano, kad germanų mitologijoje indoeuropietiški ir Senosios Europos dievai suskirstyti į dvi grupes, tuo tarpu lietuvių ir latvių rašytiniai šaltiniai ir tautosaka rodo, kad Senosios Europos matrystinės ir indoeuropietiškos patristinės dievybės tūkstantmečiais gyvena vienos šalia kitų, mažai tarpusavyje sąveikaudamos. Laima, Žemyna, Ragana, Austėja, Giltinė, Žvorūna, Medėina, autorės nuomone, yra svarbiausios Senosios Europos deivių panteoną reprezentuojančios baltų dievybės. Tačiau reikėtų pabrėžti, kad taip ryškiai į indoeuropietiškas vyriškąsias ir Senosios Europos moteriškąsias dievybes suskirstytas baltų dievų panteonas atrodo pernelyg dirbtinis. Sunkiai pavyktų įrodyti, kad iš esmės medžiotojų ir žvejų bendruomenės, rytiniame Baltijos pajūryje atstovavusios senųjų europiečių kultūrai, būtų turėjusios tokį matrystinį dievybių panteoną, tuo tarpu indoeuropiečiai, prieš atkeliaudami į pietrytinį Baltijos pajūrį netgi

po asimiliacijos su žemdirbių kultūromis Pietų Europoje, atnešę į mūsų kraštus ir daugelį žemdirbystės įgūdžių, būtų likę su tokiu ryškiu patristiniu panteonu.

Taigi ir paskutinėje knygoje M. Gimbutienę matome kaip kontroversišką ir originalią mąstytoją, sugebančią sintetinti ir chronologiškai, ir teoriškai sunkiai aprėpiamą medžiagą. Ir šioje knygoje ji išlieka stipri savo hipotezių skelbėja bei pagrindėja svariais argumentais.

Čia labai trumpai apžvelgiau iki šiol visai Europai svarbias baltų, indoeuropiečių ir Senosios Europos kultūros teorijas. Aptariau tik vieną mokslinių M. Gimbutienės veikalų aspektą – pagrindines mokslines jos hipotezes, išdėstytas 32 monografijose, išspausdintose 1946–1999 m., ir šimtuose jos mokslinių straipsnių.

Įdomūs ir kiti aspektai – pvz., kokius chronologinius laikotarpius ir kuriais savo mokslinės veiklos etapais ji aprėpia. Studijų metais daugiausia dėmesio skiria geležies amžiaus laidojimo papročių, kultūrinių sričių tyrinėjimams, nuo 1956 iki 1974 m. – Europos akmens ir žalvario amžiams, 1974–1994 m. – Europos neolito, Senosios Europos kultūrai 7000–3500 m. pr. Kr. Kas lėmė vienos ar kitos chronologijos pasirinkimą, epochos ar mokslinės hipotezės sukūrimą? Tai ganėtinais daugiaplaniais klausimais, kuriems įtakos turėjo šeimos tradicija, gimimo ir gyvenamoji vieta, epocha, kurioje M. Gimbutienė formavosi kaip mokslininkė, priverstinė emigracija,

pastangos įsitvirtinti Amerikos universitetuose, suformuoti savo, kaip mokslininkės, autoritetą JAV, Europos ir pasaulio archeologijoje. Be abejo, daugelį dalykų lėmė stipri jos asmenybė ir būdingi bruožai: darbštumas, kryptingumas, gebėjimas apibendrinti, gyvybingumas ir optimizmas, meilė tėvams, tradicijai, Tėvynei, ambicingumas ir tam tikras charizmatiškumas.

* * *

Pabandykime išskleisti kai kuriuos M. Gimbutienės asmenybės bruožus.

Darbštumas. Jau rengdama diplominį darbą ji sugebėjo intensyviai dirbti po 12 valandų per parą dažnai menkai apšildomose arba visai nešildomose patalpose, surinkti visas reikalingas publikacijas bibliotekose, visą temai būtiną medžiagą muziejų kolekcijose, o paskui rasti labai aiškius principus šiai medžiagai klasifikuoti – taip buvo parašytas 250 puslapių diplominis darbas.

Kryptingumas. Ji liko ištikima 1942 m. kovo 5 d. savo suformuluotam principui: „<...> turbūt tą patį darbą tęsiu iki disertacijos, nes visad ką nauja gali duoti tik tada, kai esi kiaurai susigyvenęs su pasirinktuoju dalyku. Kiek apibendrinančios mintys gimsta tik po ilgesnio susidūrimo.“

Gebėjimas apibendrinti. M. Gimbutienė studijų objektu renkasi ne vieną paminklą ar siaurą temą (net stu-

dijų laikais), bet jau diplominiame darbe stengiasi apibendrinti visą tuo metu žinomą archeologinę Lietuvos geležies amžiaus medžiagą vienu ypač svarbiu kultūriniu aspektu – laidosena. Šiuo metodu paremta visos Europos archeologijos teorijai svarbios hipotezės – indoeuropiečių kilmės, Senosios Europos kultūros, o prieš tai – ir vadovėliai Amerikos universitetams „Prehistory of Eastern Europe“ (1956), „Bronze Age Cultures of Central and Eastern Europe“ (1965), serija „Senoji Europa“ ir t. t.

Gyvybingumas ir optimizmas. Šių bruožų nepalaužė nei priverstinė emigracija, nei sunki liga. Tai rodo ir dažnos M. Gimbutienės kelionės į Lietuvą, ir ketinimas surengti paskutinę konferenciją Vilniuje 1994 m. (deja, tai buvo jau konferencija garsiajai mokslininkei atminti). Apgynusi doktoratą ir apsigyvenusi JAV, iš pradžių dirbo tik patarnautoja viešbučiuose, siuntinėdama prašymus į įvairiausius universitetus. Pati Marija vėliau su humoru pasakojo apie bendradarbių požiūrį į jos aspiracijas. O galų gale jai pavyko tapti viena iš garsiausių Europos archeologijos profesorių ne tik Amerikoje.

Stipri ir ambicinga asmenybė. Dar būdama paauglė ji norėjo būti lydere ir jokie, kad ir sunkiausi gyvenimo vargai ar akibrokštai nesutrukdė jai pasiekti savo pagrindinio tikslo – tapti žymia archeologe. Faktai liudija, kad užsienyje ji priskiriama prie žymiausio visų laikų moterų archeologų trejeto. Užtenka atsiversti elektroninius bib-

liografijos leidinius, peržvelgti garsiausių pasaulio bibliotekų katalogus ir tuo įsitikinti.

Tuo tarpu M. Gimbutienei teko atremti daugybę išpuolių ir dėl jos skelbiamų teorijų, ir dėl kilmės, pasitraukimo į Vakarų aplinkybių. Jie, deja, nesiliauja ir po mokslininkės mirties. J. Chapmanas [J. Čepmenas] 1998 m., J. Meskellas [J. Meskelas] 1997 m. kuria legendas apie idealią vaikystę Vilniuje, apie žiaurų karą ir teigia, kad „taikios Europos civilizacijos idėją“ M. Alseikaitė atsinešė iš idealios vaikystės. Tačiau visi žino, ką teko išgyventi lietuviams Vilniuje tarpukario metais, kaip į lietuvišką veiklą buvo įsitraukę jos tėvai, šeima. Tokios ir panašios nesąmonės išprovokavo Šarūną Milišauską duoti atkirtį „Antiquity“ žurnale (2000, nr. 74, p. 800–804) neteisingoms Lietuvos istorijos ir M. Gimbutienės biografijos faktų interpretacijoms.

Charizmatiškumas. M. Gimbutienė rekonstravo taikią, nehierarchinę, aukšto gyvenimo lygio Senąją Europą, sukūrusią nepaprasto grožio meno kūrinių. Tai tapo nuostabia vizija tam tikroms moterų aktyvistų grupėms, leidama joms tarsi mokslškai pagrįsti teoriją apie harmoningą, matricentrinę, žemišką, atmetančią aukojimą, subalansuotą Senosios Europos Deivės religiją – kaip atsvarą kruvinai materialiai istorijai, bauginamai Dievo vyro religijai, įsigalėjusiai Vakaruose. Būtų nepagrįsta teigti, kad M. Gimbutienė tyčia kūrė feministines archeomitologi-

nes teorijas, bet paskutinį dešimtmetį ji buvo tapusi savotišku moterų judėjimo simboliu ir netgi jos inicialai M G (angl. *Mother Goddess* – Deivė Motina) virto tam tikru įrašu jų vėliavoje. O štai „The New York Times“ teigia, kad M. Gimbutienė buvo žymi mokslininkė archeologė, patikėjusi taikios Europos vizija ateityje.

Meilė tėvams, tradicijoms, Tėvynei. Kaip ir daugelis lietuvių, gimusių Vilniuje, Marija turėjo ypač stiprų patriotinį jausmą ir Lietuvos interesus gynė visą savo gyvenimą (plg. knygos „Baltai“ įžangą). Tai buvo įgyta šeimoje, stiprų tautinį jos identitetą formavo vaikystė Vilniuje, mokslas Jono Basanavičiaus mokykloje. Jos tėvas Danielius Alseika buvo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininkas (1923–1928), lietuviškos spaudos redaktorius. Motina Veronika Janulaitytė-Alseikienė – viena iš draugijos „Kultūra“ kūrėjų (1927). Knygoje „Lietuvių tautinė idėja istorijos šviesoje“ (1924) tėvas skatino rinktis humanitarinius mokslus. Tad neatsitiktinai rimtas domėjimasis baltų ir lietuvių etnogeneze, o vėliau indoeuropeistika ir Senąja Europa atvedė Mariją Gimbutienę į žymiausių pasaulyje šios srities tyrinėtojų tarpą.

2005 m. sausis

BALTIŠKIEJI MARIJOS GIMBUTIENĖS TYRINĖJIMAI – GYVYBĖS VERSMĖ

Jonas Trinkūnas

Apie mūsų bendravimą su Marija Gimbutiene ir tą impulsą, kurį davė jos mentaliteto pralieta šviesa visam ramuviečių judėjimui, noriu pradėti nuo M. Gimbutienės laiško, rašyto 1990 m. gruodžio 8 d.:

Brangus p. Jonai,

Kreipiuos familiariai, nes jaučiu, kad priklausom vienai šeimai – Ramuvai. Kai perskaičiau Jūsų laišką, mano akys buvo drėgnos. Iš vidinio džiaugsmo. Kaip gera, kai jaunimas jungiasi į Ramuvą. Būtų liūdna, jei jaunimas toltų nuo savo tautos šaknų, turėdamas tokį kapitalą. Tautos žiedas links į Ramuvą [...]. Mums reikia gyvybės syvų, šventos žemės su jos šventais miškais, medžiais, akmenimis, o ne susirakinti nuodėmių baimė [...]. Net Kalifornijoje vyksta didžiulis grįžimo į žemę judėjimas. Mano knyga „The Language of the Goddess“ – J. T.] turi kaip tik dabar milžinišką pasisekimą. Tad linkiu iš visos širdies dirbti, stiprinti

Ramuvą. Aš tikėsiu, kad Jūsų ir panašių į Jus globa Ramuva augs. [...]

Švenčių ir Naujųjų metų proga visai Jūsų šeimai – Ramuvėlei nuoširdžiausiai linkiu gero ir kad mūsų viltys pildytųsi.

Jūsų Marija Gimbutienė

Mūsų pirmas susitikimas su M. Gimbutiene ir įvyko tada, kai 1968 m. ji atkeliavo į Lietuvą ir pirmąkart skaitė paskaitą apie baltų mitologiją. Jos paskaita mums padarė nepaprastą įspūdį ir turėjo didelę įtaką Ramuvos judėjimui. Kaip tik tuo metu tas judėjimas ir formavosi. Tai buvo įdomus laikas, nes trumpo atšilimo laikotarpiu liberalizmas tvyrojo visose gyvenimo srityse: naujų kelių, naujų horizontų paieškos. Kodėl mes, būrelis lituanistų (aš baigiau universitetą 1965 m.), pasirinkome Ramuvą? Mus, ko gera, skatino veikti neregisti-

ma Gimtosios žemės – Žemynos valia, kuri nepavaldi niekam.

Judėjimas prasidėjo maždaug 1964–1965 m. Tuo metu buvo jaučiamas didelis kraštotyros pakilimas – šimtai žmonių vasarą eidavom, važiuodavom į ekspedicijas po visą kraštą. Iš esmės tai buvo pirmasis pokarinis sąjūdis. Prasidėjo tarsi dvasinis budimas. Ekspedicijų metas buvo reikšmingas tuo, jog mes atradom tikrąją lietuvišką kultūrą (vėliau ją ėmėm vadinti baltiškąja). Kaimuose išgirdome autentiškų mūsų dainų, nes iki to laiko dažniausiai girdėdavom tik stilizuotą folklorą, matydavom sovietizuotą saviveiklą. Daugybė žmonių, išsiruošusių į tokias ekspedicijas, viską fiksuodavo, fotografuodavo, užrašinėdavo dainas, išgirstas iš kaimo senolių lūpų. Pagaliau mums nebeužteko vien kraštotyros medžiagos – prisireikė ir senovinės baltiškosios filosofijos. Etninėje kultūroje, mitologijoje, folklore norėjosi atrasti universalią prasmę, todėl ieškojome sąsajų ne tik su lietuvių, bet ir su prūsų, latvių praeitimi. Atsparos taškų žvalgėmės S. Daukanto, J. Basanavičiaus darbuose, Vydūno filosofijoje. 1968 m. Vydūno 100-ųjų gimimo metų proga vykome Nemunu į Rambyną, čia žygeiviai davė priesaiką savo žygius skirti Lietuvai.

Taip pat studijuodavome Vedų mitologiją, indų nacionalinio išsivadavimo istoriją. 1967 m. susikūrė Indijos bičiulių draugija, kurios vienas iš iniciatorių buvau aš, taip pat kurį laiką ėjau ir šios draugijos pirmininko pava-

duotojo pareigas. Mus viliojo lietuviškos pagoniškos praeities ir Indijos mitologinių tradicijų sąsajos. Suradome tam tikrų indų filosofijos, religijos, mitologijos ir mūsų baltiškosios tradicijos panašumų. Ir tuomet jau aiškiai nusikreipėme į baltiškąją tradiciją, kultūrą.

To meto politinis atšilimas tuoj pat paskatino dalį tautiškai susipratusio jaunimo ištraukti į palengva kylantį tautinės liaudies kultūros atgimimo sąjūdį. Tačiau nepamiršdavome ir atsargumo, to, kad esame stebimi, kad turime paklusti politinėms dogmoms.

Pagaliau 1967 m. Kernavėje suorganizavome vasaros saulėgrįžos – Rasos šventę. Mes jai rengėmės visą žiemą ir pavasarį. Rasos šventė Kernavėj tikrai buvo įvykis ir sukėlė didelį susidomėjimą visuomenėje: jaunimas ėmė plūsti pas mus.

Po Rasos šventės atėjo Ramuvos laikas. Rasa reiškė gamtos gyvybingumą, jos neišsenkamas jėgas, o Ramuva (arba Romuva) jau rodė esmines, kuriamąsias tautos ir protėvių galias. Pirmą kartą Romuvą XIV a. mini Petras Dusburgas – tai buvo svarbiausia prūsų ir kitų baltų šventovė, stovėjusi Nadruvos žemėje. Romuvos, kaip tautiškumo centrai, paplito nepriklausomoje Lietuvoje. Plačiau prasme Romuva lietuviams reiškia ramybės, taikincumo ir grožio idealą.

Ir staiga atvažiuoja Marija Gimbutienė. Ji skaito paskaitą apie baltiškąją kultūrą ir taip aiškiai, plačiai, gra-

žiai dėsto baltų mitologiją, religiją. Mums tuo metu to labiausiai reikėjo, nes visiškai nebuvo nei jokios mokslinės, nei populiariosios literatūros. M. Gimbutienė kalbėjo apie visa tai su aistra, dideliu užsidegimu. O ir pati ji darė nepaprastą įspūdį – buvo graži moteris, labai lietuviška, labai stipri, senovėje ją turbūt būtų garbinę kaip dievaitę. Jos išdėstyti baltiškiosios kultūros faktai visiems buvo kaip didžiausias atradimas – kokia tai didelė ir reikšminga kultūra. Ir paskaita, ir pati lektorė mus nepaprastai paveikė ir turėjo didelę įtaką Ramuvos judėjimui. M. Gimbutienės žodžiai mus visus tarsi susaistė neregimais saitais, sutvirtino. Susipažinę asmeniškai iš karto radome bendrą kalbą. Jinai Ramuvą vertino kaip vertybę, kurios lietuvių tauta niekad nebuvo praradusi ir kuri jai būtina. Apie Lietuvoje patirtus įspūdžius Marija rašė laiške Vytautui Kavoliui iš Sarajevo, Jugoslavijos, 1968 m. gegužės 12 d. To laiško ištraukas pacituosiu:

[...] Šįmet man ilgi metai, nes esu išvykusi iš namų. Prieš savaitę grįžau į Jugoslaviją iš Lietuvos ir dabar esu visai kaip tarp dviejų pasaulių.

Buvau kaip „exchange scholar“ [mainų mokslininkė] mėnesį Sovietų Sąjungoje. Mane siuntė Nacional Academy of Sciences [Nacionalinė mokslų akademija] (prieš dvejus metus NAS nenorėjo manęs leisti apsilankyti pas motiną Lietuvoje; šįmet leido, tad ir išdūmiau). Vykau su jauniausiąja dukra

Rasele, kuri gavo leidimą gyventi pas senelę Kaune, o aš rizikavau ir be sovietų leidimo pabūti pas mamą. Iš viso Kaune ir Vilniuje išbuvau 10 dienų, visą kitą laiką – Maskvoje, Kijeve, Kišiniove studijų tikslais, kongrese ir muziejuose. [...]

Vis vien jau nebe toks kalėjimas kaip buvo, šneka net per daug drąsiai, ir kaip tik dabar atsiveria arterijos naujam kraujui įleisti. Svarbiausia – vis siųsti ir siųsti knygy. Jeigu nėra privačių kelių, tai nors į Vilniaus respublikinę biblioteką. Ten knygos patenka ir, kas nori, jas randa. [...]

Yra tokia Lietuvių ir indų draugija. Visai nekaltas pavadinimas ir jos pirmininkas yra Mironas, kadais buvęs ne visai simpatiškas. Tačiau dedasi gana įdomūs dalykai. Pvz., švenčiamos Joninės kur nors Kernavėj ant piliakalnio, suvažiuoja iš visų kampų, ir kas ten apsilanko, jau niekad nepamiršta tos nakties. Dabar ant Rambyno kalno pradeda degti aukurai, rengiami Vydūno paminėjimai. Visa tai daro degantieji studenčiukai, kuriems lietuviška veikla yra visas gyvenimo tikslas. Man teko nemažai jų sutikti. Buvau daugiau negu sujaudinta. Negalėjau atsisakyti skaityti paskaitą, nors neturėjau pasiėmus nei medžiagos, nei turėjau laiko jai pasirengti būdama užsiėmus šimtais kitų reikalų kelionėje. Pasakiau, kad skaitysiu „Baltai ir indoeuropiečiai“, o skaičiau apie baltų dievus ir net tą dieną, kai buvo susitarta. Nepaisant to, Vilniaus universiteto Didžioji kolonų salė buvo perpildyta. Jei kam būtų reikėję sušluoti visą Lietuvos žiedą iš karto – buvo gera proga; ten buvo

turbūt visi menininkai, rašytojai, mokslininkai, jauni ir seni, iš Vilniaus, iš Kauno, iš kitur, o daugiausia visai jaunų studenčių, kurie žiūrėjo į mane susijaudinusiom akim, beveik norėdami prisiliesti. Tokią auditoriją, žinoma, galėjau turėti tik vieną kartą gyvenime. Mano knygelę „Ancient Symbolism of Lithuanian Folk Art“ yra išvertę net trys žmonės (nežinodami, kad kitas verčia) ir jaunimas žino (o Amerikoje kažin ar kas žino, kad tokia knygelė kada nors išėjo...), „The Balts“ irgi ištiesai perskaityta. [...]

Marija Gimbutienė

Kalbant toliau apie M. Gimbutienės knygas, tai didelę įtaką man ir mūsų judėjimui padarė „Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene“. Ją išvertė Alfonsas Andriuškevičius, ir paskui nuorašai paplito per žmones. Pati knyga išėjo tik neseniai, po kelių dešimtmečių, o jos poveikį pajutome dar 1968 m. Aš ją atpasakojau „Kultūros baruose“, pailustruodamas piešiniais ir mūsų pavyzdžiais iš praktikos. Nes mūsų judėjimas buvo labai susijęs su praktika, o ir šūkis skelbė: „Į gyvenimą!“ Tai reiškė etninės kultūros atgaivinimą ir pratimą: mokytis liaudies dainų, šventi tradicines šventes. O simboliai buvo reikalingi visur: šventėse, apeigose, papročiuose. M. Gimbutienė ir davė mums tuos simbolius ir jų išaiškinimą.

Valdžia mus ėmė spausti, persekioti, bet neaišku už ką. Juk mes nieko antivalstybiško nedarydavom – dainas dai-

Marijai Gimbutienei 1968 m. leista ne tik atvykti į Vilnių, bet ir pirmą kartą paskaityti viešą paskaitą Vilniaus universitete. Iš kairės: Alfonsas Andriuškevičius, Jonas Trinkūnas, Ričardas Mironas, Antanas Poška, ir prof. Marija Gimbutienė. Vilnius, 1968 m.

nuodavom, susirinkdavom šventi Rasos ir Vėlinių švenčių. Prieš Vėlines, pvz., išvažiuodavom prie pilkapių (Rytų Lietuvoje aplink Vilnių yra daug pilkapių gražiose vietose: prie ežerų, upių, miškuose), tą teritoriją apkuopdavom, surinkdavom šakas, sutvarkydavom brūzgynus – išryškindavom gražiuosius pilkapių kupolus. Paskui pristatom žvakelių, uždegam, padarom vėlėms stalėlį, kad mirusiųjų dvasios pasimaitintų, ir giedam Vėlinių giesmes. Sutemsta. Tos žvakelės miške, tamsoje atrodo labai labai įspūdingai.

Nepaliovėm šventi Rasos šventės, o ji KGB dokumentuose imta vadinti „nacionalistiniu sambūriu“, šventės

organizavimas prilygintas antitarybinei veiklai. Ramuvos iniciatorius ėmė persekioti, nuolat kviestis į KGB. Tuo metu (1973) už tokią veiklą buvau pašalintas iš užimamų dėstytojo pareigų universitete ir neturėjau tinkamo darbo 15 metų iki Atgimimo. Ir vis dėlto sovietai Rasos šventės nepajėgė užgniaužti, nors jos ir neleido švęsti. Rasa tapo savotišku pasipriešinimo ir tautinio judėjimo simboliu. Vienoje pirmųjų Rasos švenčių dalyvavo ir M. Gimbutienės vyriausioji duktė Danutė.

Tauta, kuri turi gyvą tradicinę, etninę savo kultūrą, yra gaji, ji periodiškai atsinaujina, atgimsta. Kaip žalčiui, praslinkus tam tikram laikui, reikia nusimesti seną apvalkalą, taip tautai sąmoningai ar nesąmoningai atsiranda toks pat poreikis. Atsinaujinimas dažnai reiškia grįžimą į savo pirmines formas, kurios leistų atnaujinti savitą kūrybą, be suvaržymų ir be primestų modelių. Apie tai ne kartą kalbėjomės ir su M. Gimbutiene, kai ji lankėsi Lietuvoje. Šiuo požiūriu mes buvome visiškai bendraminčiai ir mūsų nuomonės labai sutiko; ir dėl esminio mūsų sąjūdžio tikslo – grįžimo prie senojo baltų tikėjimo. Jinai skaudžiai man kalbėjo apie tai, kad jos senojo tikėjimo tyrinėjimai vietinius Amerikos lietuvius labai papiktino, ją kaltino pagonybės prikėlimu. O mums Lietuvoje M. Gimbutienės baltų religijos, mitologijos, pasaulėžiūros tyrinėjimai suteikė įkvėpimo, paskatų ir tvirtybės gilinantį į savo etnokultūrą, lietuvių tautos šaknų gyvybin-

gumą. Tai, ką davė M. Gimbutienė ir jos paskaitos, buvo gyvybiškai aktualu ne vienai dešimčiai žmonių ar šimtui, o ištiesai tautos daliai. Profesorė skaitė paskaitas 1981 ir 1988 m. apie Senosios Europos kultūrą, deives ir dievus. M. Gimbutienė niekada nebuvo siaurų, tik mokslinių interesų žmogus. Ji visad tikėjo, jog baltų ir Senosios Europos kultūros pažinimas praplečia dabarties žmogaus pasaulėžiūros perspektyvas. Su Lietuva jos ryšiai amžini, ir mintimis ji visada buvo čia.

Mane pasiekė jos knygos „Deivės kalba“ ir „Deivės civilizacija“. Pagrindinė M. Gimbutienės tyrinėjimų išvada šiose knygose yra ryšio tarp Senosios Europos ir baltiškosios civilizacijų nustatymas. Ji sakė, kad baltų kultūros perpratimas jai padėjo geriau pažinti Senąją Europą, o Senosios Europos pažinimas padėjo įvertinti ir baltiškąją kultūrą. Šis ryšys, mano supratimu, yra labai svarbus. Dabar, kai gilinuosi į mūsų etnologiją, papročius, pastebiu, kad ir mūsų folklore kur kas daugiau yra moteriškosios kultūros nei vyriškosios. Aš čia randu labai daug panašumų su matristine Senąja Europa bei jos kultūra. Beveik 80 % viso mūsų folkloro yra Senosios Europos atspindys. Indoeuropietiškas (militaristinis) sluoksnis kur kas menkesnis. Jis atsirado greičiausiai viduramžiais, per karus su kryžiuočiais. Ir visi papročiai, ir visa liaudiškoji kultūra iš esmės yra susiję su moterimi. Štai kad ir mūsų duona kasdieninė (P. Dundulienės aprašy-

mas): beveik viską atlieka moteris – ji užaugintus rugius nupjauna pjautuvu, ji užminko tešlą, iškepa duoną, patiekia į stalą. Tik tuomet pasirodo vyras, kuriam paduodamas peilis, ir jis tą duoną raiko. Arba lino kelias nuo sėklės iki audeklo – taip pat viskas tik moters būdavo nudirbama. Senojoje lietuvių kultūroje visose gyvenimo srityse moters svarba nenuneigiama. Pvz., laidojimo papročiuose moterys ligonį marina, mirusįjį aprauda ir išlydi. Tik retais atvejais vyrai pasirodo. Šiuo požiūriu baltiškoji tradicija sutampa su Senosios Europos papročiais. Baltiškoji kultūra, galima sakyti, iš esmės yra moteriška kultūra. Ne veltui Marija rašė: „Priklausom vienai šeimai – Ramuvai.“ Iš tiesų jos Deivės studijos yra labai vertingos taikios civilizacijos idėjomis. Dar Vydūnas rašė, kad pasaulio ateitis yra moters civilizacijos sugrįžimas, nes tik moterys gali taiką pasaulyje išlaikyti. Ir čia jų mintys labai susisiečia.

Galbūt aš tą matristinį pradą ypač ryškiai juntū, nes gyvenu vien tik tarp moterų – turiu žmoną ir penkias dukteris, bet tuo nesiskundžiu. Visi užsiėmę ta pačia kūrybine veikla – dainuojame ansamblyje „Kūlgrinda“. Liaudies dainos man įdomios kaip dvasinio veikimo forma, o baltų tikėjimas – tai visos mūsų egzistencijos įprasminimas. Aš tą baltų civilizaciją suvokiū totaliai; man ir dvasinis, ir materialusis pasaulis yra neatskiriami – tą teigia baltiškoji kultūra. Vien kalbos išlikimas duoda galimybę išgyventi idėjoms bei savitai pasaulėjautai. Baltų folklo-

ras, į kurį visą laiką gilinauos, yra tvirta jėga, branduolys, nuolat maitinantis meninės raiškos formas. Mūsų mąstymo ypatumai, pasaulio ir gamtos jautimas, meno ir grožio kūrimo bei suvokimo būdas, pasaulėjauta – tai dvasios bruožai, kuriuos reikia pažinti ir mums patiems. Meninėje kūryboje baltiškasis mentalitetas kartais reiškiasi nevalingai, dažnai iš pasąmonės šaltinių.

Iki pat mūsų laikų lietuviams brangiausia buvo žemė. Tad visą etninę lietuvių pasaulėžiūrą būtų galima vadinti gyvybės pasaulėžiūra, kaip kad buvo ir Senojoje Europoje – taip išsamiai M. Gimbutienės aprašytoje. Prikeldami ar atkurdami savąją religiją stengiamės iškelti savo kultūros savitumą, apsaugoti ją nuo išnykimo. Baltiškasis gyvenimo būdas, baltiškasis pasaulio suvokimas ir yra mano savimonės esmė.

M. Gimbutienę laidojome pagal senąją baltų tradiciją. Tik turiu pasakyti, kad per jos laidotuves vyko na tiesiog nesuvokiami, nenusakomi dalykai. Jos urna su pelenais buvo pagerbta Šv. Jonų bažnyčioje prie Vilniaus universiteto. Atsisveikinant daug prasmingų žodžių pasakė Viktorija Daujotytė, universiteto rektorius Rolandas Pavilionis ir kiti. Prie Marijos urnos ant grindų mes išdėliojome iš žvakelių trišakį Deivės simbolį, žvakeles uždegėme. Staiga nežinia iš kur atskrido balandis ir nusileido prie Marijos urnos. Paskui pakilo, nuplazdeno prie žvakelių – Deivės simbolio – nutūpė ir vaikštinėja tarp jų ramiai sau, tykiai...

Kaune, Vytauto Didžiojo universitete, taip pat vyko atsisveikinimas. Mums buvo pavesta rūpintis apeigomis. Ėjau parsinešti iš vienos ramuvietės aukuro – geležinio indo, kuriame galėtų degti ugnis. Grįžtant atgalios Laisvės alėjoje pamačiau vaikus, bežaidžiančius su žalčiu. Miesto centre kažkaip nė karto neteko išvysti, kad kas žaltį turėtų. Paklausiau vaikų, ką jie čia daro su žalčiu. Atsakė, kad nieko. Tuomet iš jų išsiprašiau žaltį ir einu per Laisvės alėją kaip koks senovės žynys. Iškart susiejau tuos ženklus. Ten buvo paukštis prie urnos, o čia žaltį gavau.

Petrašiūnų kapinėse mes ėmėme vesti didžiulę eiseną su urna, kurios priekyje degė ugnis. Prie duobės prinešus aukurą, su eglės šluotele žarijos ir pelenai buvo nužerti į duobę. Tegul Marijai šviečia amžinoji ugnis jos amžinajame gyvenime.

Tik 1992 m. laisvoje Lietuvoje Ramuva įsiteisėjo. Kai Senovės baltų religijos bendriją sukūrė susivienijusios Vilniaus, Kauno ir Molėtų bendruomenės, buvo nutarta bendrijos vadovą vadinti Kriviu. Trys bendruomenės suformavo Vaidilų ratą, o jos išsirinko Krivį. 2002 m. spalio 19 d. buvau iššventintas į Lietuvos baltų religinės bendrijos dvasininkus.

Keturi Lietuvos Respublikos Seimo nariai 2002 m. įteikė prašymą įregistruoti Senovės baltų religinę bendriją kaip tradicinę. Prašymas sukėlė plačių diskusijų visuomenėje, sulaukė daug palankių atsiliepimų.

Dabar sujungiu nemažai jaunų porų pagal mūsų senosios baltų religijos papročius.

Mūsų su Marija Gimbutiene viltys dėl baltų tikėjimo atgaivinimo pamažu pildosi...

2004 05 24

Užrašė Kornelija Jankauskaitė

DIEVIŠKOJI MARIJOS GIMBUTIENĖS GLOBA

Eglė Plioplienė

Negalėčiau pasakyti, kad Marija Gimbutienė man yra prisiminimai. Jos įspūdis yra labai didelis ir dabar – toks išliks ir ateityje.

Prieš trylika metų aš buvau tik puodų lipdytoja ir aktyvi Ramuvos dalyvė. Po juodosios keramikos seminarų Merkinėje, Zakavolių, Kačingės kaimuose susidomėjau mūsų etnine kultūra. Ten ir į Žemaitiją, Kelmės miestelį (kur taip pat vykdavo mūsų seminarai), suvažiuodavo tikri keramikos profesionalai mokyti liaudies meistrų, atvykdavo Norbertas Vėlius skaityti paskaitų, kiti mokslininkai, filosofai, folklorininkai atvažiuodavo padainuoti dainų. Šį domėjimąsi skatino ir Jono Trinkūno rengiamos Rasos šventės, į kurias visi važiuodavom, bei jo filosofinė sistema. Tai buvo mano etninės kultūros pradžiamokslis.

M. Gimbutienės ir N. Vėliaus paskaitos man buvo mokslo viršūnė – tas olimpas, kur gauni daugiausia. Jie

yra tie aukščiausi Mokytojai, kuriuos teko pažinti savo gyvenime. Su M. Gimbutiene turėjau progų pabendrauti ir susirašinėti. Tie susitikimai buvo labai trumpi, bet man labai reikšmingi. Mano atveju tai buvo mokytojo ir mokinio fenomenas. Per jos paskaitas jaučiausi, kad esu tarsi tuščias indas, į kurį pilamas brangus skystis, ir kad aš visa imu pildytis iš vidaus. Tokie susitikimai nėra atsitiktiniai. Tai Lemtis, Dievo raiška.

Tą 1988 m. dieną, kai M. Gimbutienė skaitė paskaitą Menininkų rūmuose (dabartinėje Prezidentūroje), aš nuskubėjau ten atitrūkusi nuo visų kitų tos dienos įvykių, kurie man taip pat buvo reikšmingi – vyko mano brolio vestuvės, o aš buvau svočia. Atbuvusi visose apeigose, nepastebimai dingau iš šventinio šurmulio. Man buvo visiškai neadekvačios vertybės – M. Gimbutienės paskaita ir užstalės vaišės. Pasiklausyti M. Gimbutienės atrodė užvis svarbiau. Jos žodžiai man buvo kaip žaibai,

kaip perkūnai iš dangaus, kaip praregėjimas. Užteko vienos jos paskaitos, kad suprasčiau, sutvirtėčiau ir praregėčiau, ką toliau turi daryti. Atėjo suvokimas, kad Senosios Europos simbolių, kuriuos iššifravo M. Gimbutienė, atvirumas šiandienos pasauliui suteikia sveiką genetinį pradą, pažangą visai tautos kultūrai, visai dvasinei žmogaus struktūrai. Paskaitos įspūdis buvo toks sukrečiamas, kad galiausiai niekaip negalėjau suvokti, kas atsitiko; viena vertus, jaučiausi tarsi skrendanti paukštė, tarsi deivė Paukštė. Kita vertus, jaučiausi taip, tarsi skristi negaliu dėl keisto svorio. To svorio, kurį man suteikė visa, ką išgirdau. Tas įspūdis pakeitė tam tikrus pasaulėžiūros dalykus, pakeitė mano likimą. Tai, ką supratau – kad manyje gimė didžiulė didžiulė atsakomybė, kurią, tiesą sakant, tebejaučiu ir dabar.

Aš be galo džiaugiuosi, be galo esu laiminga, kad M. Gimbutienė sugebėjo, įstengė būti tokia stipri, jog nepaisydama sunkios ligos atvyko į Lietuvą ir pabuvo su mumis. Kad neįvyko nepataisoma klaida, kad mes gavome galimybę gyvą ją matyti, gyvą ją girdėti, suprasti, suvokti jos idėjas, atradimus.

Paskui aš perskaičiau viską, ką tik radau iš M. Gimbutienės darbų. Jos mokslas man yra beribio tyrumo, begalinės šviesos ir amžino tikrumo įsikūnijimas. Šalia susikroviau krūvas knygų: mitologijos leidinių, enciklopedijų, simbolių žodynų – kad iškilus kokiam klausimui tuoj pat galėčiau susirasti atsakymą.

1988 m. Vilniuje. Marija Gimbutienė su dižiausiu pasisekimu skaitė paskaitas apie Senąją Europą.

Per Deivės religiją, filosofiją suvoki, kad gyvenimas yra kaip tikėjimas, o tikėjimas yra kaip tekėjimas. Nes Deivė – tai raiška: kas pradėta, tai ir gimsta, auga. Tai nuolatinis atsinaujinimo procesas. Kodėl tiek daug deivių Senosios Europos dievybių panteone? Man atrodo, kad jomis perteiktas nuolatinis gimimo virsmas – mūsų laiko gimimo tėkmė. Todėl deivių funkcija – nuolatinis gimdymas (M. Gimbutienės atrastose figūrėlėse dažnai vaizduojamas nėštumas, išryškintos regeneruojančios moters kūno dalys). Turėdamas galvoje Senosios Europos deivių ir dievų santykį suvoki, kad gimimo fenomenas yra pasaulio atsiradimo, jo vyksmo principas; kad tai yra kaip raiška ir reiškinyms moteriškojo ir vyriškojo pradų. Ir jeigu reiškinyms yra rezultatas (turint galvoje sėklą), tai raiška yra nuolatinė ir nesibaigianti. Deivė nuolat yra veiksmė. M. Gimbutienės knygose atvertos durys į tai, kad rastum atsakymą į klausimą, ką darė mūsų protėviai. Senosios Europos kultūra buvo būtent tokia todėl, kad tai yra žmogaus sveikatos pagrindas. O žmogaus sveikatos pagrindas ir yra teisingas savęs ir aplink vykstančių reiškinių suvokimas.

Ar galim vadinti Senosios Europos kultūrą pagonišką, jei iš M. Gimbutienės knygų akivaizdu, kad ten vyravo nuolatinė kūryba, nuolatinis gimimas, augimas, gyvybės atsinaujinimas ir josios puoselėjimas? Giluminiai kultūriniai, pasaulėžiūriniai mūsų dalykai jau labai ap-

nykę, bet deivė Laima dar yra išlikusi mūsų kalboj. Pvz., kad ir toks pasakymas: „Būk laiminga!“

Apie M. Gimbutienę nenoriu kalbėti būtuojau laiku. Nes daugybės draudimų, leidimų ir pokyčių fone M. Gimbutienė sustiprino galią būti, tiesiog suvokti, kad mes esam, kad aš esu. Ir kad tai yra gyvybė, kurios nevalia drausti: tai yra pats leidimas gimti, augti, būti, plėstis. Dėl jos įtakos – jos mokslo, jos knygų – atsirado struktūra, kuri vadinasi Vilniaus etninės kultūros centras. Ir toji struktūra daro visai nedaug, tiesiog dirba praktinį darbą – stengiasi priartinti kiekvieną paprastą žmogų prie viso to, kas jos knygose yra aprašyta. Prie viso to, kas yra Senoji Europa. Mes rengiame kalendorines šventes ir stengiamės, kad simboliai (iš tiesų jų dar labai daug mūsų atmintis yra išsaugojusi) suskambėtų, neišnyktų, išliktų naujomis, šiuolaikiškais formomis, kad jie būtų manifestuojami, kad jie būtų raiškūs, suprantami, kad jie visą laiką gyventų žmonėse.

Mes ne tik mokome etninės kultūros. M. Gimbutienės dėka stengiamės išlaikyti kalendorinių švenčių struktūrą. Ne festivalinių, ne koncertinių, bet kalendorinių; švenčių, kurios atitinka laiką, mūsų gyvenimo būdo pasikeitimą tame laike. Tai yra: Kalėdų, pavasario lygiadienio, Rasos ir rudens lygiadienio šventės. Visa tai yra gamtos kalendorius. Apie šiuos taškus ir sukasi visas pasaulis. Kuo žmogui reikšmingi tie kalendoriniai

taškai? Jeigu žmogus neatlieka su sezonų eiga susijusių ritualų, jeigu nėra sutarimo su laiko pasikeitimu, žmogus esti atskirtas nuo gamtos, o kartu ir nuo savo esmės. Jis neišgyvena laiko pilnatvės. O be šito nesugeba ir integruotis į aplinką. Etninė Lietuvos kultūra yra Senosios Europos kultūros dalis. M. Gimbutienė atvėrė šios kultūros simbolių pasaulį, kuris yra dvasinio mokymo sistema ir nuo kurio mes labai nutolome ar apskritai nelabai ką apie jį nežinojome, nes mūsų niekas to nemokė. Senoji Europos kultūra buvo žmogaus santykio su gamta kultūra. Mūsų Etninės kultūros centro veiklos sritis bei tikslas – tą neiškreiptą žmogaus ir gamtos santykį kuo nuodugniau rekonstruoti.

Senosios Europos idėjos išsiskleidė Bluko šventėje. Tai yra tokia šventė, kai prieš pat Kūčias valkiojamas senas kelmas – Didžioji Pasaulio Gyvatė, kuri atgimsta su Saule. Su ja ateina tiesa, atgimsta pasaulio šviesa, ateina Kūčios, Kalėdų rytas. Ir ne taip svarbu, kaip mes tai pavadinsime – Saule ar pasaulio šviesa Kristumi. Ta idėja atkeliavusi iš Senosios Europos kultūros – Didžioji Pasaulio Gyvatė yra Senosios Europos gyvybės simbolis.

Mes atgaiviname pavasario ir rudens lygiadienio šventes. Tai du metų laikai, kai diena susilygina su naktimi, kai keičiasi laikas iš vieno į kitą, kaip ir gyvenimo ciklas, mūsų gyvenimo kryptys. Pavasario lygiadienį atitinka pasaulinė Žemės diena, ir ji yra švenčiama visame pasauly-

je. Mūsų centro pastangomis Rasos – Joninių šventė buvo įteisinta kaip laisva, nedarbo diena. Rudens lygiadienio atitikmuo yra Gedimino šventė bei Sostinės dienos.

Kai kurias kalendorines šventes gražiname į gyvenimą, o kai kurių atsiradimą paskatinome. Nes žmogus negali gyventi be gamtos, be to vienio, kurio dalis ir pats yra. Per rudens lygiadienį pradėjome rengti degančių ugnies skulptūrų festivalį, jis, beje, įgauna vis skardesnę atgarsį. Mūsų šventės nesunkiai sutraukia keturis penkis tūkstančius dalyvių, bet tai dar yra labai nedaug norint, kad jos turėtų visuotinai įsitvirtinti žmonių sąmonėje.

Aš manau, kad ir toliau stiprės Marijos Gimbutienės darbų įtaka. Manau, kad jos dieviškoji globa sergės etninę mūsų kultūrą, tas didžiąsias dvasines vertybes, kurios yra Senosios Europos, o kartu ir mūsų kultūros dalis.

2004 m. gegužė

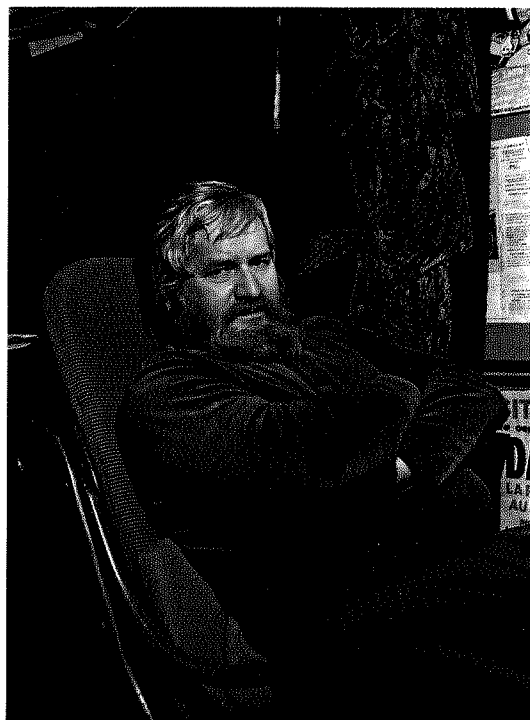
Užrašė Kornelija Jankauskaitė

MŪSŲ PAŽINTIS ATSISPINDI MANO DARBUOSE

Algimantas Švažas

Kai studijavau Dailės institute, man į rankas pateko Marijos Gimbutienės knyga „Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene“ anglų kalba. Tai buvo 1962–1964 m. Mes ją su menotyrininku Alfonsu Andriuškevičium bendromis jėgomis išsivertėm, ir tada ji ėmė eiti per rankas. Tais tarybiniais metais nelabai kas mums tokių skaitinių rekomendavo, nes buvo peršama mintis, kad tarybiniais menininkams simbolizmas nepritinka, kad tai Vakarų menas, o mes turime kurti realizmą. Bet tuo metu mane kaip tik tai tedomino Lietuvos istorija, etnografija, liaudies menas ir tokie spaudiniai kaip minėtoji M. Gimbutienės knyga.

1963 m., panaudodamas autentišką žemaičio pasakojimą, sukūriau ciklą „Žemaičių Užgavėnės“. Dar prieškario dailės tradicijoje, kurią plėtojo dailininkai Viktoras Petravičius, Vytautas Kazimieras Jonynas, Antanas Kučas, buvo tokia pakraipa, kai grafikos darbuose panaudo-

Dailininkas
Algimantas Švažas.
R. Dichavičiaus
nuotr.

jama ir truputis teksto. Panašiai kaip liaudies meno graviūrose – visur tekstai aplink aprašyti. Ir mes tą tradiciją rutuliojom: ir Algirdas Steponavičius, ir Telesforas Valius, ir aš – visi ankstyvieji grafikai. Taigi, kai man į rankas pakliuvo M. Gimbutienės knyga, tais dalykais jau domėjausi. Būdavo Ramuvos susiejimai, paskaitydavau Jono Basanavičiaus mintis apie mitologiją, Simoną Daukantą; vis kažką ant špargalkų užsirašydavau, pasižymėdavau tai, kas susiję su Lietuvos praeitim.

Perskaitęs M. Gimbutienės knygą „Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene“, sukūriau keturių darbų ciklą. Ne pažodžiui, bet tuose darbuose yra: žemė – dangus, vyriškoji – moteriškoji sferos. Kas yra žemė? Deivė Motina. Kodėl tie kryžiai mano paveiksluose pavaizduoti tokie aukšti? Todėl, kad medžiai tokie aukšti. Jie riša skliautą su žeme, palaiko tą ryšį, ir ažuolas čia yra tvirtybės simbolis.

O mūsų pirmąjį susitikimą su profesore M. Gimbutiene gerai menu... Turėjau pažįstamą, gyvenančią Londone, Eleną Gaputytę. Ji atvyko į Lietuvą kaip tik tuo metu, kai vyko Vilniaus universiteto bibliotekos 400 metų minėjimo iškilmės – 1970 m. Šia proga dvyliką valandą dienos valdžia leido skambinti Šv. Jonų bažnyčios bokšto varpais. O aš, tarp kita ko, pokario metais patarnaudavau mišioms ir Katedroj, ir Šv. Jonų bažnyčioj, tad man varpai – labai artima. Mano dirbtuvė buvo kaip tik šalia

universiteto. Taigi mes su Elena sėdim dirbtuvėj, ir ji pasiūlo kartu nueiti pasiklausyti varpų. Nueinam. Pilna aplink žmonių, pilna valdžios. Elena kažkur nukreipia žvilgsnį ir įdėmiai žiūri, o paskui pasisukusi į mane klausia: „Ar žinai, kas ten prie rektoriaus J. Kubiliaus stovi?“ Moteris ten stovi. „Nežinau, o kas?“ Sako: „Marija Gimbutienė.“ O mes tokie nedrąsūs. Ir man taip nedrąsu, nors, žinoma, radus momentą, labai knietėtų pasišnekėti su pačia profesore. „Einam“, – sako Elena. Ten stovi Centro komiteto atstovai, kultūros ministras L. Šepetys greta, visi ansambliciai išrikiuoti. Ir kaip ten lįst dabar? Kaip tik tuo metu Marija buvo atvykusi į Lietuvą ir kaip garbės viešnia pakviesta į šį jubiliejų. Prieinam prie jos. Elena bučiuojasi su Marija ir klausia jos: „Ar žinai, kas čia stovi toks barzdyla?“ Marija atsako: „Na, matosi, toks kietas bernas.“ O Elena: „Taigi Algis Švažas.“ „Ar tai tas, kuris padarė grafikos darbus pagal mano knygą? Girdėjau, girdėjau. Oi, kaip malonu!“ – sušuko Marija. Po 10 minučių turi jau viskas prasidėti – šurmulyne aplink, muzika groja. Marija sako: „Žinot ką – šventė švente...“ O Elena: „Čia pat jo dirbtuvė.“ Marija: „Einam pas jį, atsidarom duris ir girdėsime varpus, o veidų mes jau prisiziūrėję.“ Nieko ir nelaukėm. Marija įsikabina į vieną parankę, Elena į kitą ir – į mano dirbtuves. O Marijai studentai buvo padovanoję didelę baltą chrizantemą. Ji laiko taip iškilmingai ją iškėlus, ir mes iš ten išeinam. Visi tik šnairuoja į mus, žiūri, kad mes dings-